

KD

54087

NEDL TRANSFER

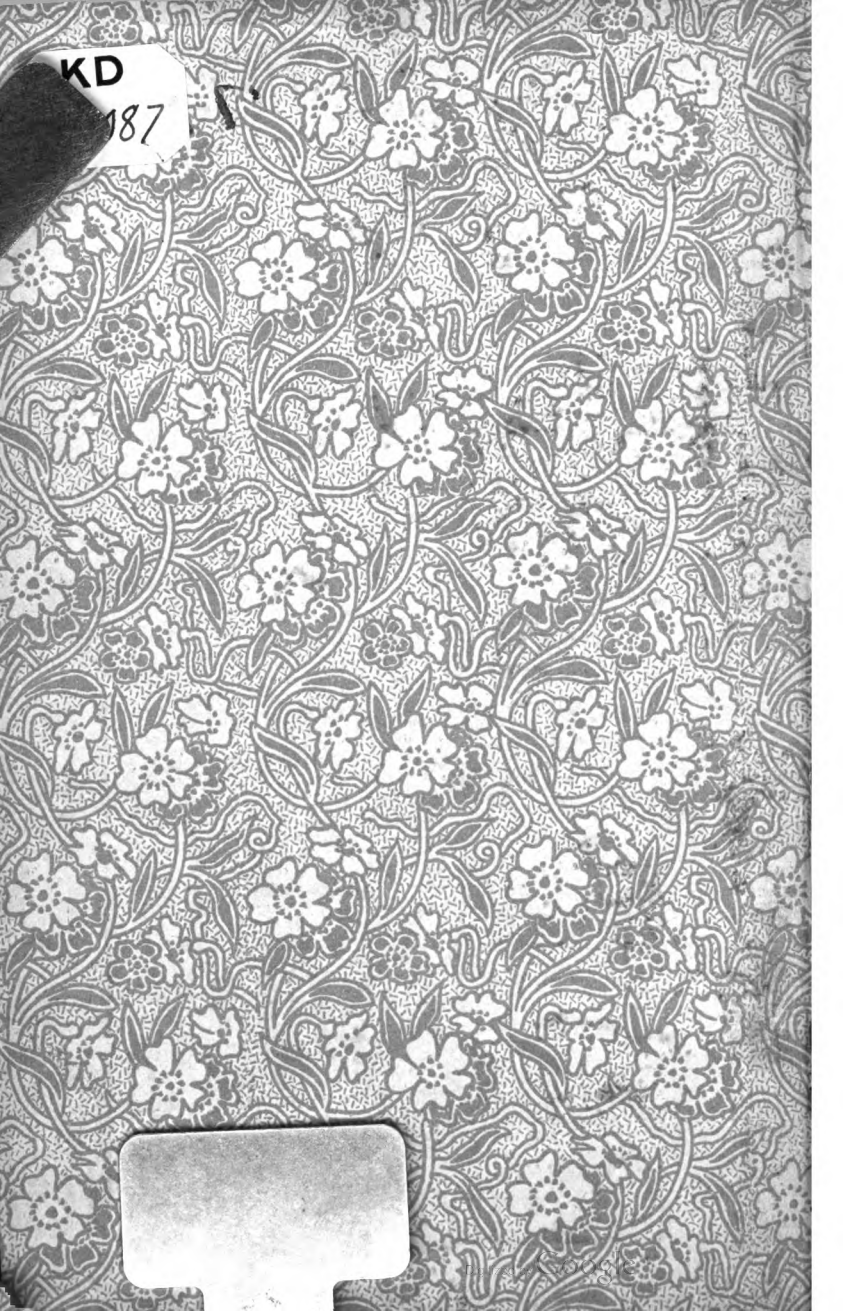

HN 239T /

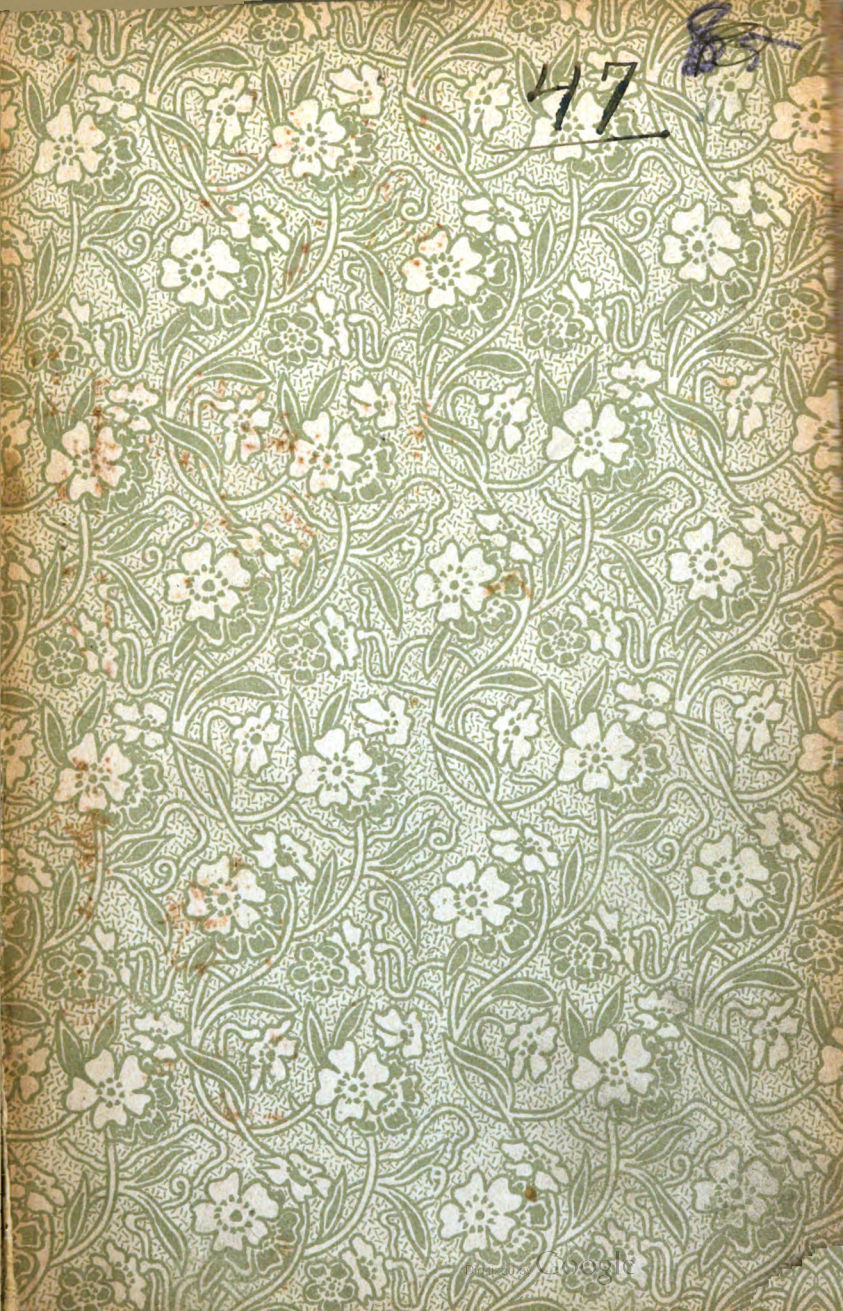

KD

187

47

ГЮ ДЕ МОПАСАН.

ДИКА ПАНІ

І ИНЬШІ ОПОВІДАННЯ.

НАКЛАДОМ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

зарєєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

1899.

KD54087

053X134

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під надзором К. Беднарського.

З М І С Т.

	Стор.
Кілька слів про автора	I
Дика панї	1
Любка	8
Бочівка	14
Кельнер пива!	22
Місячна ніч \	30
Дядько Улян	38
Ординанс	49
В дорозі	54
Монако	62
Калїка	68
Боягуз	76
Жебрак	87

КІЛЬКА СЛІВ ПРО АВТОРА.

Анрі Рене Альбєр де Мопасан (Henri René Albert Guy de Maupassant) уродив ся 1850 р. на замку Мірамнїль (Miramnil) в Нормандїї. Коли 1870 р. вибухла французько-німецька війна, він скінчивши власне тоді студїї, вступив до війська і як простий вояк відбув цілу кампанїю. По війні посвятив ся цілком літературі і почав писати. Та хоч писав багато, не виступав зі своїми творами публично довгий час. Аж 1879 р. оголосив друком одну драматичну штуку: „Історія з давніх часів“ (Histoire du vieux temps), але не викликав нею жадного вражіння. Загальну увагу публики звернув на себе аж 1880 р. і то при ось якій нагоді.

Того року появилася книжка п. н. „Les Soirées de Médan“ (Вечери в Медані). В ній були надруковані обік прекрасної новелі Золі „Напад на млин“ також оповідання отсих авторів: Гю де Мопасана, І. К. Гюйсмана, Н. Сєара, Л. Анніка, Поля Алєссі. В своїх оповіданнях виступили молоді письменники проти усталених тоді літературних поглядів, а що порушували нераз дразливі питання, виходячи зі становища, що в природі нема нічого поганого і що природу треба описувати вірно, прозвано їх

II

натуралістами. У вступі до своєї збірки заявляли вони, що праці оголошені разом, злучені одною ідеєю, мають одну філософію. Заявляли при тім, що приготовані на всякі напасти злої віри і несвідомости, до яких призвичаїла їх принагідна критика. „Нашою метою — мовили — є заявити публично куди хилять ся наші симпатії і які наші літературні тенденції“.

Вираз „тенденція“ був тут трошки не на місці, бо, як звісно, натуралізм визначав ся тим, що вирікав ся всяких тенденцій. Його окликом був предметовий опис життя, такого, яким воно показуєть ся в дійсности, без ніяких вигладжувань, без ніяких заслон; в ньому мала бути тільки — гола правда. Придивляючись пильно життю, натуралізм звертав особливу увагу на такі його сторони, яких доси під впливом облуди, утертих поглядів і т. и. не порушувано, які стояли до того часу поза літературою. • Тим способом кинено багато світла на ті об'яви людського життя, які стидливо, а радше облудно виминано, хоч вони мали перворядне значіння. Особливу вагу поклав натуралізм на фізіологію, без якої не може ніяк обійти ся психологія. За тим пішла поблажливість для деяких об'явів людського життя, більше людський погляд на деякі відносини, одиниці, верстви і в тім власне лежить тенденція, якої в иньшому значіню, вистерігав ся натуралізм. Відносини в подружю, становище жінчини, доля упавших знайшли в натуралістичній школі докладне в'яснене, часто незвичайно гуманне, поглиблене знайомістю людської природи і соціальних відносин. Все темне, поминене, погорджене, понижене, знайшло в натуралістах найгорячіших своїх оборонців.

III

Найбільше признане між натуралістами, перше по Золі, здобув собі власне Мопасан, оголосивши в „Les Soirées de Médan“ прекрасну новелю „Boule de suif“ (Кулька товщу). Подія оповідання відбувається в часі французько-пруської війни в маленькому містечку на півночі Франції. Почтовим возом їде численне товариство зложене з місцевого аристократа з жінкою, кількох більших підприємців з жінками, милосерних сестер, багатого републиканця і „кульки товщу“ (так називається публична дівчина). Подорож відбувається зимою. Дорога зла, край знищений, не можна нігде навіть їсти купити. Товариство не хоче перебувати в воєнній окрузі, тому їде до Гавру, звідси до Англії. Розмова не вяжеється, бо всім доскулює голод. Крім „кульки товщу“ не має ніхто ніяких припасів живности. Просити її, щоби відступила поживи, не випадає; всі знають хто вона. Коли однак вона сама відступила їм поживу, кидають її на неї і їдять лакомо. Навязується розмова, а героїня заховується під час неї з великим тактом. Тимчасом пробувають до малого містечка, де почта змінює коні. На нещастя стоять там Прусаки. Пруський офіцер, переглядаючи папери подорожних, кидає оком на „кульку товщу“ і переказує через слугу, щоби йому піддала ся, інакше задержить ціле товариство. Героїня відкидає пропозицію обридлого Прусака з обмерзінєм. Товариство симпатизує зразу з нею, та коли офіцер не звертав паперів, підмовляє її, щоби покорилася для добра інших, для добра Франції... Дівчина отягає ся, вкінці піддає ся і диліжанс їде далше. Товариство не дивиться тепер на дівчину, поводить ся з нею згіржливо, а згодом з'їдає

IV

ласо закуплені в місточку припаси. Дівчина не їсть нічого; вона занята увільненням товарства, не мала часу купити собі їсти. Її ніхто не частвує... Глуху мовчанку в диліжансі серед темної ночі переривають лише краплі дощу, що бють о шибі, та тихі сльози погордженої...

Такий зміст першої новелі Мопасана; від тоді ніхто не випередив його до смерті; він усе стояв перший по Золі.

Того самого року (1880) оголосив Мопасан збірку своїх поезій п. н. „Des Vers“ (Вірші). В них виступила в повній силі незвичайна вразливість автора, живе чуття, але заразом і велика дразливість. В поезиях показався він відразу великим майстром форми; та не вкрилось і те, що не лірикою здобувати йому славу. Від того часу він і не оголошував більше поезій друком. Цілу свою силу звернув на новелю і тут створив собі справді величавий пам'ятник. Твори сипалися одні за другими. Р. 1881 появилася „Дім Телліє“, 1884 р. „Сестри Рондолі“, 1885 р. „Казки дня“, „Казки і новелі“, „Пан Паран“ „Bel Ami“. „Bel Ami“ однотомова повість, належить до найліпших праць Мопасана. Зміст її вирваний живцем з париського бруку. Тло повісти — сучасне. Головний герой Дюруа то знаменитий тип переїзного Француза, що добивається кар'єри. Жіночі постаті, особливо пані Дюруа і пані де Марель змальовані також прекрасно. Отся повість перекладена на нашу мову, дала би вірний образ таланту і способу писання Мопасана.

По повісти „Bel Ami“ оголосив Мопасан 1887 р. „La petite roque“, 1888 р. „Pierre et Jean“ і величезне число дрібних образків та новель, друкованих головню по часописах (осо-

бливо в „Gaulois“, де якийсь час був фейлетоністом), а пізніше передрукованих і в окремих збірках. В них показався він справді майстром. Мало з них оснований на тлі париського життя. Акція відбувається звичайно десь далеко на провінції. Звідти зачерпує Мопасан характеристичні факти з життя селян, дрібної і заможної шляхти, міщан та урядників. Образки ті веселі або сумні, однак все свободні, без всякого примусу. В них пробивається завжди правдивий французький гумор. Кольорит образків часто сумний. В них лунає якась безнадійність, що давить нас надміром людської глупоти. В розчарованні однак, в гіпохондрию, автор не впадає; він дивиться на світ з байдужим спокоєм, хоч чути виразно, що з теперішніми порядками не годиться. Перед драстичними сценами Мопасан не жахається, але не подає сліду Золі широких та плястичних описів патологічно-фізіологічних; в деяких ситуаціях він здержується класти кропку над і. Головна його прикмета се, що він потрапить в мініятурах помістити страшні драми. Стиль його також дуже гарний: він усе ясний, короткий і прозорий.

Мопасан був паном в повнім значінню того слова. Він обертав завжди величезними сумами, жив по великопаньски — в противности до Золі — а при тім працював незвичайно багато. Таке подвійне напружене нервів — тай незвичайна вразливість — мусіло пімстити ся на ньому. Вже по написаню новелі „La Horla“ приятелі побоювали ся за його духовий стан. В тій новелі змалював він народина і зріст перслідовчої манії так докладно і глибоко, що виглядало мов би малювати так потрафив лише

такий чоловік, що сам переживав подібні хоробливі обяви. Чи було се в звязку з автором тоді — не знати. В кождім разі невдовзі він справді занедужав духово. Його віддано до закладу для душевно хорих. Цілий рік пережив він там серед великих мук, аж врешті смерть увільнила його від них. Він умер 1894 р.

Твори Мопасана не видані ще всі разом в однім виданю. Здаєть ся, що тепер готується щось подібного. Коли наша публіка прийме прихильно отсі його образки в перекладі, ми будемо старати ся вибрати і видати їх ще більше.

ДИКА ПАНІ.

(Пер. В. Щурат).

Не будши п'ятнайцять літ у свого приятеля Сервала, я вибрав ся вкінці до його замку в лісі, що після німецько-французької війни сьвіжо двигнув ся з руїн. Зараз підчас першого нашого проходу, впало мені в очі пожарище хатини, де вступав я раз наптити ся води. Я в тій хвили пригадав собі, що тут, як розказував мій приятель, жила родина, знана з неправних ловів на чужу зьвірину. Припадково, чи може й умисно цілу тоту родину так і прозвали дикою. Батька вбили підчас ловів жандарми; син мав тоді ставати до бранки.

— Щож з тими людьми стало ся? спитав я в Сервала.

Він розповів мені таке :

Скоро вибухла війна, молодий Дикий дав ся звербувати; та люде не дуже жаловали його матери; вона, мовляли, мала гроші. Сама одна остала ся в тій відлюдній хатині, та її не страшно було; вона була того-ж покрою, що батько й син, — понура і непривітна; ніколи не всьміхнула ся ніколи й ні з ким не приставала.

Дика пані жила собі по давньому й далше в своїй хатині, яку небавом припорошило снігом; раз на тиждень вона заходила в село за покупками. Коли захче, бувало, про вовків, вона вже й з хати без рушницї не вийде. І варта-ж було побачити, як та непривітна старуха з поржавілою рушницею сина, закиненою на плече, тюпала нераз в село!

Одної днини прийшло до села вороже військо. Треба було жовнірів якось розмістити. Стара, котру всі вважали за богачку, дістала на постій чотирьох.

І як вже ті чотири вояки дакій пані в господарці не помагали! Що хто міг, робив її. Вони і пекарню харили і вікна мили і дрова рубали і біле прали і бараболю копали, словом, вони робили все, як на добрих матерних синів і пристало.

Одначе старій не сходив ніколи з гадки її чорнобровий син з густо-засіяним вусом. Не було днини, щоб вона не питала в своїх жовнірів:

— Не знати, де то стоїть тепер двацять третій полк французький? — Вони-ж відповідали все: І ми не знаємо.

Розуміючи її материнську журбу, вони старалися все потішати її.

Одного дня вона лишила ся в хаті сама. Та як же вона здивувала ся, побачивши перед хатою листоноса. Він подав їй справді лист з чужою печаткою. Вона читала:

Пані!

Сумну звістку подаю вам в сім листі. Ваш син, Віктор, не живе; вбила його вчера арматна куля, розірвавши на дві частини тіло. Я стояв

коло нього, бо ми служили в одній компанії, та ще й сам він того самого дня просив мене, щоб вас повідомити, колиб йому що стало ся.

Я виймив з його кишені годинник, котрий вам віддам по війні.

Здоровлю вас сердечно

Е. Ріво,

жовнір 23. піхот. полку, 2 комп. 3 бат.

Лист був писаний перед трьома тижнями.

Вона не плакала, лише стояла як вкопана; з її грудий ледви добував ся віддих. Вона думала: — Що-ж, Віктор не живе! — Однак згодом вочи її підплили такі слізки, а серце здавило щось сильно. Пішла думка за думкою, одна страшна, а друга ще страшніша. — Вона вже не пригорне до серця своєї дитини, свого сина! Жандарми застрілили її мужа, а тепер вороги убили її сина!... на двоз роздерли його!... — Здавало ся їй, що вона бачить тепер тоту найстрашнішу хвилю, як паде на землю його голова, як замикають ся його гарні, чорні вочи.

Що вони зробили з його тілом? Чому не принесли її бодай так сина, як принесли мужа — з кулею в грудях?

Але тут же вона почула гомін. Чотири вояки вертали з села. Вона мерщій сховала лист до кишені, повтирала слези і вийшла проти них спокійна, як звичайно.

Вояки були веселі, бо їм вдало ся зловити крілика. Вони дали його старій зварити.

Старуха в мить взяла ся до роботи, щоб приладити вечерю; але коли хотіла вбити того крілика, її опанував жах, дарма що се її не

вперше приходило ся робити. Один вояк виручив її, вбивши крілика одним ударом.

Вона почала здіймати шкіру; та побачивши червоне м'ясо, почувши тепло крові на своїй руці, вона почула дрож на цілім тілі й побачила в душі скривавленого трупа свого сина, котрого арматна куля роздерла на дві половини.

Вона сіла з жовнірами при столі, але ні дрібки не могла взяти до губи. Вони їли самі, не турбуючись нею. Вона-ж мовчки дивила ся на них і думала, укладаючи з байдужим виразом лиця помалу страшний плян.

Нараз вона озвала ся: — Се вже чотири неділі, як ви в мене живете, а я й доси не знаю, хто ви!

З трудом зрозумівши її, вони сказали, як пишуть ся. Але сього було її за мало; вона попросила написати їй докладно всі імена на папери разом з адресами їх родин; відтак заложила на ніс окуляри, подивила ся на букви і зложивши старанно папір, сховала до кишені так само, як перед тим лист зі звісткою про смерть сина.

Коли вояки попоїли, вона сказала: — Нехай вам хоч нині вистелю гарно.

Сказавши се, почала зносити сїно.

Вояки дивували ся зразу, та вона пояснила їм, що робить се для того, щоб їм тепліше спало ся на вишці. Вони й самі стали її помагати. Назносили сїна трохи не під саму стріху, так що з вишки зробив ся покій, котрого стіни були з запашних, теплих вязанок; — спання чудове!

При вечері замітив один вояк, що вона знов не їсть нічого; але дика пані витолкувала се тим, що її нині щось дрозж проймає. Потім вона натопила сильно в грубі і вояки, як звичайно, полізли на горище спати.

Скоро зачинили за собою двері, вона відставила драбину і не спускаючись, почала вносити знов вязки сїна, поки не заповнила ними цілої пекарні. Ходила по снігу босо, щоб її не почули. Від часу до часу вона прислухувалася важкому й нерівномірному віддихови сплячих.

Приготовивши все як слід, вона вкинула до груби одну вязку сїна, витягла її зараз-же назад і розкинула по хаті; сама вийшла на двір і ждала, що з того буде.

Кілька хвилин і в середині засяло буйною полемією. Далі все перемінило ся в одну купу вогню; полемінь бухала вікнами і кровавою барвою закрашувала сніг.

На вищї вчинив ся крик, дали ся чути за серце хапаючі зойки; але тут же філя вогню, обхопила вже й стріху і цілу кришу і скрізь гробова тишина — лише ломіт і трескіт вогню, а більше нічого. Впали бальки разом з кришею, розсипала ся й хата.

Далеко десь озвали ся дзвони.

Перед пожарищем стояла дика пані, з рушницею свого сина в руках, готова застрілити кожного, хто би важив ся втікати з того палаючого моря.

Скоро побачила, що всьому вже кінець, вона вкинула рушницю в вогонь, де тота й вистрілила.

Збігли ся вкінці люди — селяни і жовніри. Дика пані сиділа на порохнавім пни, спокійна.

Один офіцер, що найліпше знав по французьки, спитав :

Де ваші жовніри ?

Вона худощавою рукою показала на вогонь і твердим голосом сказала :

— Он там !

Її обступили довкола.

— З відки взяв ся вогонь ? — спитав офіцер.

— Я підпалила.

Зразу не дали їй віри, думали — божевільна. Але вона тут же розповіла все докладнісінько, все від листу до станнього крику жовнірів, не поминаючи нічого. Скінчивши, виймила з кишені дві картки, зложила на ніс окуляри і, ніби то читаючи, говорила :

— Се за смерть мого сина ! А се імена тих, — тут вона показала на вогонь, — напишіть до їх родини !

По тім вона спокійно вручила ту картку офіцерови і додала :

— Але ви напишіть все так, як було, по правді. І не забудьте додати, що се я зробила, — дика пані !

Офіцер роздав жовнірам прикази. Дику паню зловили і поставили під тліючою ще стіною її хати. Відтак виступив один відділ війська наперед ; вона не рухала ся, бо вже все зрозуміла.

Слово — і посипали ся вистріли, а з них лише один припізнив ся.

Старуха не впала відразу, вона хилила ся помалу долів, як колиб її серпом підрізували ноги.

Офіцер підійшов до неї. Тіло було перестріляне майже на дві половини, а рука в судорогах держала ще кровю збризканий лист.

* * *

Прийшли мені на думку матері тих чотирьох вояків, що погибли такою страшною смертю в вогни; прийшло на думку й геройство тої матери, що погубила від ворожих куль; і я мимохить підніс собі на спомин малий каміньчик — каміньчик осмалений вогнем.

Л Ю Б К А.

Я любив її шалено! В чім причина любови? Чудно се: не бачити на сьвітї нічого більше, тільки одно єство, не мати в голові нічого більше, тільки одну гадку, в серци одно бажанє, а на устах тільки одно імя; імя, що виходить безнастанно з глибини душі, мов вода з жерела, що підходить до уст, вимовляє ся, повтарає ся, та шепоче ся без упину, наче молитву.

Не буду розказувати вам нашої історії. Любов має її однісіньку, все ту саму. Я стритив її та й полюбив. От і все. Я жив цілий рік її любощами, в її обіймах, її поглядом, її одежею, її мовою, окружений, звязаний та полонений усім, що від неї походило, так, що я не знав, чи робить ся день, чи ніч, чи я мертвий, чи живий, чи нахожду ся на сїм, чи на тім сьвітї. Ось вона й умерла. Як? Не знаю, зовсім не знаю.

Одного вечера вернула домів перемокла; рано вже кашлала. Кашлала з тиждень, вкінци лягла.

Як воно було дальше? Не знаю.

Лікарі приходили, записували, відходили. Як принесли ліки, сидїлка зготовляла для

неї напій. Руки мала горячі, чоло палюче та вогке, а зір блискучий та сумний. Я до неї говорив, вона мені відповідала. Про що ми обоє балакали? Не знаю вже. Все позабув, все, все! Вона вмерла. Дуже добре пригадую собі легке її зітхненє, зітхненє легесеньке, слабеньке, та вже останнє. Сиділка сказала: „Ага! тепер уже знаю, знаю!“

Я не знав більше нічого, нічогісінько. Я бачив священика, що проголосив се слово: „Ваша любка“. Здавалось мені, що він собі глузує з мене. По її смерті ніхто не мав права того знати. Я його нагнав. Прийшов другий, миленький та добрий. Я плакав, коли згадував мені про неї.

В справі похоронів дораджували мені тисячні способи. Я нічого не знаю. Пригадую собі лишень домовину, та стукіт, що походив від ударів молота, коли там її клали. Ох! мій Боже!

Її! у тій ямі! Скільки там було людей, приятельок! Я освободив ся. Утік. Довго блукав ся по улицах. Опісля вернув домів. Другого дня виїхав я в подорож...

Вчєра вернув я назад до Парижа.

Коли оглянув свою комнату, нашу комнату, наше ліжко, наші знаряди, ціле мешканє, де лишило ся всьо так по її смерти, як було за житя, оволодів мною так великий жаль, що я хотів відчинити вікно і кинути ся на улицу. Годі було лишитись довше серед тих знарядів, серед мурів, що її окружали та хоронили, що мусіли містити в своїх незамітних щелинах тисячі атомів з її тіла та віддиху; я вхопив капелюх, щоб вийти. Наближаючись до дверей, переходив я в сінях по при велике зеркало. В нїм оглядала вона себе щоденно при виході,

від стіп до голови, щоби переконати ся, чи одежа лежить хорошо, доладно та без похибок і то від шнурованих черевиків аж до вичесаного волося.

Я задержав ся від разу перед зеркалом, що тільки разів її відбивало. Так часто, так часто; воно доконче мусіло задержати її образ.

Я пристанув дрозачи, встромив у скло вочи, у скло гладке, бездонне, пусте, що містило в собі її цілу, мов от тепер мене, мій пристрастний зір. Здавалось мені, що я любив се зеркало, — доторкнув ся, — було зимне! Ой! спомини! спомини! зеркало побне болу, зеркало палюче, живе, страшне, скільки мені горя нанесло! Щасливі люде, котрих серце, мов се зеркало, де перелітають і щезають образи; воно забував все, що в нім було, що коля лучилось, все, що своїми чувствами і любовію оглядало та подивляло! Страшно терплю!

Оголошений вийшов я, та без свідомости й волі поплів ся на кладовище. Там віднайшов її могилу, зовсім просту, мармурний хрест з сим написом: „Вона любила, була люблена і вмерла“.

Вона там, там глибоко гниє! Ой недолсько моя! Я похилив голову і хлипав. Там стояв я довго, довго, аж закримітив, що надійшов вечір. Тоді оволоділа мною якась чудна та шалена жадоба, жадоба очайдушного коханка. Я хотів лишити ся при ній цілу ніч, останню ніч, щоби плакати на її могилі. Але мене тут побачуть, вигонять. Щож вдіяти? Треба вхопитись підступу. Я підвів ся, та став блудити по сій крайні духів. Усе йшов, та йшов. Малесенько тут місця в порівнаню до сього, де живе ся! А таки о скільки більше мертвих, ніж живих. Тре-

ба нам високих домів, улиць, багато місця для чотирьох поколінь, що оглядають в тім самім часі день, пють воду з жерел, вино з винниць, та їдять хліб з піль.

А для всіх поколінь померлих, для всіх клас суспільности аж до нас, майже нічого не треба, одно поле — майже нічого! Земля їх приймає, забуте змазує. По вас уже!

На кінци уживаного кладовища запримітив я опущене вже місце, де старі покійники мішали ся з землею, де хрести самі гнили, а де положать завтра останніх прибулих. Город сей сумний, та велчавий, живлений тілом людським, переповнений був буйними рожами, здоровими і чорними кипарисами.

Я там був однісінький як палець. Притулений до зеленого дерева, сховався я цілий між грубі та понурі гиля. Я ждав, та причепив ся до пня, мов корабельник до берега, що з розбитого корабля своє житє спасає.

Надійшла чорна, темна ніч; аж тоді покинув я свій сховок, став іти легко, повільною, тяжкою ходою, по тій землі повній покійників.

Я блудив довго, предовго, а її не замітив. Йшов з простертими руками та отвореними очима, не находив її, а по дорозі товк об могили руками, ногами, колінами, грудьми, навіть головою. Я мацав, мов сліпець, що шукає дороги, я доторкав ся каміня, крестів, залізних штахетів, вінців зі шкляних та зівялих цвітів! Читав імена пальцями, пресуваючи ними по буквах. Що за ніч! що за ніч! А її таки не віднайшов!

Ні одної зірки! Що за ніч! Я бояв ся, бояв ся дуже на тих тісних стежках, між двома рядами могил! Могили! могили! могили! Не-

проривно могили! На право, на ліво, перед мною, довкола мене, всюди могили! Я усів на одній з них, бо годі вже було дальше іти, так коліна угинались підо мною. Я чув, що серце мов било ся. Чув також щось другого! Що? Глухий шум неозначений! Чи в сю непрозору ніч помішало ся мені в голові, чи сей шум виходив з під таємної землі, засіяної людськими тілами? Я оглянув ся вокруг себе!

Як довго я там стояв? Не знаю. Обезсилений зі страху, паний з тривоги, готов був я кричати, готов навіть умерти.

Нараз мелькнуло мені перед очима, що мрамурова плита, на якій я усів, порухала ся. Так, зовсім певно, вона ворухнулась, мов би її хто підносив. Одним скоком кинув ся я на сусідню могилу і з відтам бачив, справді бачив, як камінь тільки що покинений мною, обернувся на право; і вказав ся вмерлець, нагий кістяк, що зі свого згорбленого хребта камінь зсунув. Я бачив дуже добре, хоч ніч була глуха. На хресті можна було вчитати:

„Тут спочивав Яків Оліван, умер в 51 році життя. Любив родину, примірний і чесний, заснув в Бозі“.

Вмерлець і собі читав напись над своєю могилою. Опісля підняв з дороги малий кінчастий камінець, і почав старанно сї слова вискробувати. Став їх нищити повільно, оглядаючи пустими очима те місце, де вони що лишень були вириті; а кінцем кости, що становила його суть, писав огнисті букви, подібні до ліній, зроблених потягненням сірника по мурі:

„Тут спочивав Яків Оліван, умер в 51 році життя. Він прискорив своєю жорстокістю смерть батька, щоби стати наслідником, мучив

жінку, катував діти, обманював сусідів, крав, коли тільки міг і умер негодяєм“.

Скінчивши писати, нерухомий вмерлець оглядав свою роботу. Я обернув ся та замітив, що всі могили відчинені і усі покійники з них повиходили, та змазували на пам'ятнику брехні, пописані свояками, щоб привернути правду. І я побачив, що всі вони кати та вороги своїх ближніх, люде без чести, притворники, брехуни, обманці, клеветники, завистники, що ті добрі батьки, вірні супруги, прелюбенькі сини, сі молоді непорочні дівці, сі чесні торговці, сі мужі та бездоганні жінки, що всі вони крали, обманювали та робили всякі соромливі та огидні вчинки. Всі писали в тім самім часі, при вході їх вічного дому, безпощадну, страшну, святую правду, якої ніхто на землі не знає, або лишень удає, що не знає.

Я думав, що й вона повинна її над своєю могилою виписати. Без тревоги біжу поміж напів відчиненими могилами, поміж трупами та кістяками; я йшов до неї певний, що й її найду. Пізнав її з далека, хоч не бачив ослоненого смутком лица. На мармуровім хресті, де читав я: „Вона любила, була люблена і вмерла“, завважав я напись: „Одного дня вийшла, щоби обманити свого милого, перестудила ся і вмерла“.

Другого дня піднесли мене без пам'яті обіч одної могили...

Б О Ч І В К А.

(Пер. В. Щурат).

Проти двірка старої Матлюар затримав ся візок пана Шікб, багатого господаря з Еґревіль. Був то собі мущина літ під сорок, заживний, рум'яний на лиці; штука хитра, ба навіть, як де-хто говорив, фальшива.

Причепивши коня до плота, вийшов до дому пані Матлюар. Малá посілість тої жєнщини прилягала до його гарного маєтку. Лакомий сусід хотів заокруглити нею свої ґрунти. Вже яких двайцять разів трібував намовити її до відступлення тої землі, але стара була рішучо противна. „Тут я вродила ся — казала — тут і вмирати хотілаб!

Застав її перед дверма; теребила бульбу. При своїх сімдесяти і двох роках, при своїй незвичайній худощавості і горбатих плечех, вона була ще сьвіжа як дівчина. Шікб поклепав її приязно по рамени, потім присів коло неї на стільци.

— Що-ж, мамо? як проживаєте? все здорові?

— Сяк-так! А ви пане Проспере?

— Так собі, чоловік ніколи не вільний від терпіння. Та якось і терпить ся.

— То й добре, — сказала і вмовкла.

Шікб приглядав ся її роботі. Покривлені подагрою руки, твердші від ножиць рака, ви-порпували з кошика жовтаві бараболки, обертали їх живо в пальцях і обдирали з них в одній хвилі жовтаву лушпу при помочи старого ножа, що його держала в другій руці. Чисті, вже обтереблені бараболі вкидала в підручну посудину з водою. Три відважні курочки підходили до її запаски і дзьобнувши лушпу, втікали чим скорше з добичею.

Шікб, здасть ся, був трохи засоромлений, несміливий, мов перепуджений; видно мав щось на язиці, з чим не легко було виїхати. Врешті здобув ся на відвагу,

— Скажіть мені, мамо Матлюар... — зачав.

— Що вам треба? — спитала,

— Не хочете таки продати мені свого поля?

— Борони Боже! І гадки не майте: сказала вже, що ні, сказала раз і кінець!

— Але знаєте, в мене є рада, добра для вас і для мене...

— Що-ж таке?

— От бачите: ви продасьте мені свій ґрунт і задержите собі його дальше. Не розумієте? Отже послухайте, яка моя рада.

Стара, перервавши роботу, кинула зпід зморщених повік живим поглядом на господаря. А він мовив дальше:

— Скажу вам виразнійше: дам вам що місяця 150 франків. Уважайте добре: що місяця привезу вам трийцять пяти-франківок по 100 сў, а таки все остає по старому, все! Живете собі дальше в своїй хатині, мені від вас ніщо не належить ся, я перестаю напастувати вас, а ви лишень гроші збираєте.

Глянув на неї з виразом вдоволення на лиці.

Стара дивила ся недовірливо, неначе - б прочувала заставлені сільця. Потім спитала :

— То все для мене, а що-ж вам з того прийде ? Бо-ж за те ви ще не берете ґрунту ?

А він на те :

— Най вас то зовсім не обходить ; ви жийте собі на своїй посілости, поки вас Пан Біг не покличе до себе. Тільки виставте мені в нотаря папір, що по вашій смерті все на мене спаде ; дітий не маєте, лишень сестрінків, за яких мало дбаєте. Чи згода ? Держите землю до кінця свого життя, а я зобов'язую ся платити... Се чистий зиск !

Стару зразу затрівожило трохи те, що чула, та не була йому зовсім противна.

— Не кажу ні, — сказала, — але дайте мені намислити ся. Приїдете за тиждень, тоді вам скажу.

Шіко́ від'їхав вдоволений, як король, що завоював велику державу.

Стара Маїлюар лишила ся на місці в задумі. В ночі сон її не брав ся. Чотири дні ходила в горячковім ваганю і в непевности. Вгадувала щось нечистого в тій справі, та все таки мучила її думка про тих тридцять п'яти-франківок що місяця, про ті гарні дзвінки грошики, які по просту, з неба падати-муть, а вона й пальцем не рушить...

Вкінці пішла до нотаря і розповіла йому все чисто. Порадив її зробити згоду з Шікотом з тою умовою, щоби він платив її що місяця не тридцять, а пятьдесят п'яти-франківок, бо маєток її варт найменше 60 тисяч франків.

— Нехай би ви пожили ще п'ятнайцять літ, — сказав нотар, — то він заплатить вам лише 45 тисяч франків.

Стара тремтіла при самій думці про п'ятьдесять п'яти-франківок; однак не вірила Шіковити, боячи ся заєдно тисячних викрутів, тисячник хитроців.

Лишила ся в нотаря до самого вечера, з вічним питанєм на устах; не могла ніяк рішити ся. Вкінци попросила виготовити письмо і вернула домів, отуманена, напів непритомна.

Коли в тиждень потім приїхав Шікоб по відповідь, удавала, що не годить ся, тільки в тій ціли, щоб її просив більше. Рівночасно-ж побоювала ся, що він нової пропозиції не прийме. Коли-ж він і дальше не переставав просити, виявила своє бажанє. Лице його прибрало вираз зачудованя. По короткім намислі сказав, що не годить ся. Щоб нахилити його на свою сторону, почала говорити про своє недовге вже житє.

— Найбільше п'ять, шість літ поживу іще. Тепер мені вже сімдесять і три, а я не така то й сильна. От якось то гадала, що вже мину ся; здавало ся мені, що кишки в мене перевертають ся. Треба було покласти ся на ліжку.

Шікоб слухав та не подав ся.

— Дайте спокій, — сказав, — з вас таки лис, мамуню, ви сильні як та вежа на церкві. Поживете певно літ зо сто, ще мене поховаєте, вірте мезі!

Цілий день торгували ся. Вкінци, коли стара ніяк не хотіла згодити ся, Шікоб пристав на п'ятьдесять п'яти-франківок. На другий день підписали угоду. Стара Маглюар зажадала зараз п'ятьдесять франків завдатку.

Минуло три роки. Стара держала ся крепко; здавало ся, що нї одним днем не постаріла ся. Шікота брала розпука. Йому здавало ся, що платить вже пів сотки літ, що його одурили, визискали, зруйнували до тла. Від часу до часу приїздив відвідати стару, так як звичайно їздить ся в поле, щоби подивити ся, чи дозріло вже збіже, чи можна йти з серпами. Стара приймала його з ворожим усьміхом в вочах, як коли-б тішила ся псотою, яку вдало ся її встругнути. Шікоб сїдав на візок і відїздив, бормотючи під носом:

— Не сковизнеш раз відьмо!

Був зовсім безрадий. Коли тільки побачив її, мав охоту задавити її на місци; ненавидів її завзято, скажено, з лютим завзятем окраденого мужика. Шукав способу, щоби позбути ся її. Одного дня прийшов до неї задоволений, затираючи руки з радости, як тоді, коли перший раз викладав її свою гадку. По кількох байдужних словах сказав:

— Чому се ви ніколи не приходите пообідати до мене, коли буваєте в Еґревіль? Люде про се говорять; плетуть, що між нами вже й приязнь скінчила ся і се мені прикро. В мене за обід не платить ся, знаєте. Що в мене один обід! Заходіть лише, кілько вам вгодно, без ніяких церемоній. Буде мені приємно, будьте певні.

Стара Матлюар не дала собі два рази говорити. Зараз третього дня вибрала ся до Еґревіль на торг. Заїхавши до хати Шікота, казала відпровадити коні до стайні, а сама пішла до кімнати пригадати обіцяний обід. Лице господаря засвітило незвичайною радістю. Обходив ся з своїм гостем як з дамою, але стара май-

же не покушала подаваних її курій, ковбас, баранини і т. и. Привикши з малку до уміркованя в їді, жила майже головно юшкою і хлібом з маслом. Шіко́ заохочував, просив, трохи вже й заклопотаний. Вона й не пила нічого, навіть каву відставила. Тож вкінці запитав :

— А може горілочки напете ся?

— А добре, тут вже не скажу : ні.

На всю губу заричав до дальшої кімнати :

— Розалів, подай но доброї горівки, тої найліпшої !

По хвили показала ся слуга з великою пляшкою, виліпленою паперовим листем винограду. Шіко́ наповнив два келішки і подавши один старій, сказав :

— Покушайте тої, мамо, знаменита !

Стара пила помалу, малими ликами, щоб довше любити ся смаком. Потім випорожнивши келішок, облизала губи, щоб не втратити ні краплини й повіла :

— Так... то раз горівка !

Ще тих слів не скінчила, як Шіко́ вже наляв другий келішок. Хотіла його спинити, та було вже запізно. Помалу вихилила й той до дна, як перший. Коли він брав ся наливати третій, стара почала жахати ся. А він наставляв :

— Але-ж то чисте молоко, таке лагідне, бачите, я пю десять і більше таких келішків душком, сходить долів, як цукор, не шкодить ні жолудкови ні голові. Неначе з язика випарує. Для здоровля й нема нічого ліпшого !

Не могла остояти ся против великої покуси і пристала, але випила тільки пів келішка напитку. Тогді Шіко́ в наглім нападі щедрости сказав :

— Знаєте, тому, що вам горівка смакує, то пішло вам невеличку бочівку. Най люде знають, що ми і дальше старі приятелі.

Стара не спротивила ся; трохи пізнійше вибрала ся дрібку підхмелена домів.

Шіко́, як сказав, заїхав на другий день перед домок старої Маглюар. З візка виймив зелізними обручами окуту бочівку. Дав її тої горівки спробувати; була сильно задоволена; пересьвідчила ся, що се та сама „знаменита“, що її пила вчера. По трьох келішках він брав ся вже відходити.

— Скоро та бочівка вже скінчить ся, нова буде, не торбуйте ся, прошу. Я не скупар. А випете скорше, то й ліпше.

По тім слові забрав ся.

В чотири дні після того з'явив ся знов. На порозі сиділа старуха, краяла хліб до юшки. Звітав ся, приступив ближше, трохи не до уст нахилив ся, щоби почути її віддих. Запах оковити бухнув йому в ніс і се його вельми владувало.

— А як би нам так горівочки, що? спитав.

Черкнули ся келішками тричи.

В короткім часі пішла слава по сусідах, що стара Маглюар впиваєть ся тайком. Бачили її вже й неприємну в пекарни, то знов на дворі, то на улиці. Заносили її тогді здеревілу мов трупа домів.

Шіко́ вже не навідував ся до веї. А коли йому розповідали про стару, відповідав з виразом смутку на лиці:

— То зле, в такім віці до чогось призвичаїти ся; а нема на те ради, коли чоловік такий старий, як вона. Побачите, що се ще набавить її лиха.

Так і стало ся. Вмерла на другу зиму, під саме Різдво. Знайшли її в снігу, де певно простягла ся пана.

А Шікотови припала в правній спадщині її посілість.

— Моглаб ще яких десять літ пожити, чесна старуха, коби не та привичка! — говорив звичайно пан Шіко́.

КЕЛЬНЕР! ПИВА!

(Пер. Г. Кордуба).

Чому сього вечера ввійшов я до шинку? Не знаю. Було холодно. Дрібненький дощик капуснячок капотів; легка мрака прислонювала газові поломіни. Зі склепових вікон било ясне сьвітло і осьвічувало вогкий воздух та заболочені ноги прохожих.

Я не мав перед собою ніякої мети, лише волочив ся по обіді трохи. Перейшов Credit Lyonnais, Rue Vivienne і ще иньші улиці. Нараз замітив я великий, до половини набитий людьми шинок. Поступив там без найменшої причини. Спраги я не мав зовсім.

Тут вишукав місце, де не було великого стиску, та усів коло одного, по виглядови старого вже добродія, що смалив з дво крейцарової, чорної як смола файки. Сім чи вісім куфлів, що перед ним стояли на столі вказували, кільки він вже перепустив кризь горло. Мене не цікавила ся людина. На перший погляд пізнав я, що се піячина, один з тих сталих гостий, що приходять рано, коли отвирають шинок, відходять в ночи, коли зачинають.

Убраний був нужденно; на середині його голови видніла вже лисина; довгі космики волосся перцевої краски спадали на ковнір його сурдута. Одін, трохи за вільне, було мабуть зроблене в тім часі, коли його тіло було повнійше. Чи мав він камізолу? Думаю, що ні.

Коли я сів коло нього, він сказав до мене спокійним голосом: „Як ся маєш?“

Я миттю обернув ся і глянув остро на нього. Він спитав дальше: „Ти мене мабуть не пізнаєш?“

„Ні“.

„Де Баретто!“

Я остовпів. Се був граф Іван де Баретто, мій шкільний товариш...

Я подав йому руку, але був так здивований, що не міг промовити ні словечка.

В кінці я вистогнав: „А як же тобі поводить ся?“

Він відповів з великим спокоєм: „От! яко тако“.

Опісля замовк. Я хотів бути сердечним і шукав за фразою: „І що порабляєш?“

Байдужно відповів: „Бачиш!“

Я почув, що кров підступила мені до лица, але говорив дальше:

Він здмухнув легко хмари диму і відказав: „Що днини те саме“.

Відтак ударив десятаком по мармурнім столі і кликнув: „Кельнер два пива!“

Далекий голос відповів: „Два пива на четвертий стіл“. Другий, ще більш віддалений голос кликнув сильно: „Добре“. Опісля з'явився слуга з білою запаскою і приніс дві склянки пива, при чім, підчас бігу кілька капель упало на землю.

Де Баретто випорожнив одним душком свою склянку і поставив на стіл обтираючи вуса.

Питає ся мене : „Що чувати нового?“

Я не знав властиво нічого нового і відусив : „Нічого, мій товаришу. Я купець“.

Своїм ще супокійним голосом питає він даліше : „І... се тебе займає?“

„Ні, але що хочеш? Предсі треба щось робити“.

„По-що?“

„Ну, щоби зайняти ся“.

„Але яку мету се має? Я, як бачиш, нічого не роблю, ніколи! Як хто не має грошей, то розумію ще, коли працює. Але як має ся на прожиток, то се нісенітниця. По-що працювати? Чи се ти робиш для себе чи для другого? Коли ти се для себе робиш і се тобі робить приємність, то добре; але коли се робиш із-за других, то ти дурак!“

Положив свою люльку на мармурний стіл і крикнув знов : „Кельнер, склянка пива!“ та докинув : „Бесідоване викликує у мене спрагу. Я до сього не привик. Я не роблю нічого, живу з дня на день і старію ся. Коли буду умирати, не тужити-му ані жалувати ні зачим. Не маю ніяких спогадів крім сього шинку. Ані жінки, ані дитий, ані ніякої журби. Се найлучше так!“

Випорожнив склянку, що йому принесли і почав знов курити.

Остовіплій дивив ся я на нього і поспитав :

„Алеж ти не все був таким?“

„Прошу дуже, все! Вже як гімназист“.

„Алеж се не жите, мій любий! Се страшно! Ти мусиш щось робити, щось любити, мати приятелів“...

„Ні! Я встаю в полудне, приходжу сюда, снідаю, пю пиво, чекаю до ночі, обідаю, пю пиво. Опісля о пів до другої над раном вертаю домів, бо о тій порі зачинають. Се мене лютить найбільше. Від десяти літ пересидів я шість літ на тій лавці в кутку, а проче переспав на ліжку. Часами балакаю зі сталими гістьми“.

„Але як ти приїхав до Парижа, що ти робив тут?“

„Студював право... в каварні „Medicis“.

„А потім?“

„А потім я перепав і прийшов сюди“.

„По що-ж ти завдавав собі тільки труду?“

„Що-ж хочеш? Предсеї годі свій вік вікувати в Quartier Latin. Студенти роблять за много галасу. Тепер я вже зі свого місця не рухаю ся. Кельнер! пива!“

Я думав, що він шуткує з мене і питаю ся дальше:

„Ну, будь-жеж щирій! Ти мав велику грижу. В кождім случаю нещасливу любов? Се нещастє тебе так прибило! Кілько літ мавш?“

„Вже 33 роки. Але виглядаю найменче на сорок пять“.

Я глянув на його лице. Поморщений, пересичений вид, видав ся мені старечим. Він мав величезні брови, великі вусиска і густі залички.

„Справді! — сказав я — виглядаєш на старшого, як в дійсности. Ти певно мав грижу?“

Він відповів: „Ручу тобі — ні! Я старий, бо не виходжу на сьвіжий воздух. Нічо не руйнує більше, як шинкове житє“.

Я не міг йому йняти віри: „Ти певно много вживав?“

Але й на се потряс головою і сказав: „Ні, я був дуже розсудний“. Відтак звернув очі на газову полонінь і толкував: „Коли я лисий, то винен тому газ. Газ, се ворог волося. Кельнер склянка пива! Ти не маєш спраги?“

„Ні, спаси-Біг! Але справді ти мене цікавиш. Від коли ти такий бездушний? Се не природне, не нормальне. Щось в тім мусить бути!“

„Так, се датує ся ще від моїх дитинних літ. Коли я був ще малим, один удар мене оголомшив“.

„Що-ж се було?“

„Хочеш знати? То послухай! Ти тямиш ще той замок, у яким я виріс? Ти-ж відвідував мене пять чи шість разів підчас фєрий. Ти пригадуєш собі ту велику сїру будівлю з гарним парком і довгими дубовими алеями? Ти не забув мого батька і мої матери; обі поважні і величезні особи.

Я боготворив матір, бояв ся батька, обоє поважав і привик до сього, що всі перед ними корили ся. Для околиці були вони пан граф і пані графиня, а наші сусіди: Таннемар, Равеля, Врамевіль, оказували також моїм родичам особливше поважанє

Я мав як раз тринадцятий рік. Був веселий, всім вдоволений, аж палив ся до життя, як всі в тім віці.

Се було під кінець сїчня — кілька днів перед моїм поворотом до гімназії. Я грав ся в гушавині парку, коли, біжучи крізь алею, замітив вітця і матір, як проходжували ся.

Я тямлю, як би се було вчера. Дня того віяв сильний вітер. Цілий ряд дерев погинав ся під вітром і, здавало ся, видавав глухі звуки.

Листв вже пожовкле, літало по воздухах як пташки, падало і котило ся як малі звірятка по землі.

Надійшов вечер, смеркло ся. Як лиш я спостеріг родичів, почав бігти за ними потихоньки, щоб їх налякати.

Але кілька кроків перед ними, я задержав ся перестрашений: Мій батько кричав розлючений:

„Твоя мати дурна! Впрочім се не йде про твою матір, а про тебе. Я кажу, що потрібую грошей і жадаю, щоб ти підписала“.

Мати відказала рішучо: „Я не підпишу. Се майно Івана. Я бережу се для нього і не хочу, щоб ти з своїм товариством се протратив так, як свою спадщину.“

Тепер обернув ся батько трясучи ся від гніву, хватив свою жінку за горло, а другою рукою почав її бити по лицю.

Мамин капелюх упав на землю, її волосє розплело ся; силувала ся оборонитись від ударів; але се її не вдавало ся. А батько, як бішений, бив раз по раз. Вона впала на землю і сховала лице в долонях. Він качав нею, бо бажав її ще бити, доки не відслонив лиця, закритого руками.

Що до мене, мені здавало ся, що се конець світа, що земля западає ся. Мною заволділа відраза і страх, як на вид незвичайних річій, страшних катастроф, нерозгаданих мар. Моя голова дитиняча закрутила ся. Я почав

зо всіх сил кричати сам не знаючи чому, з відрази, страху і болю. Батько почув мене, піднісся і кинув ся на мене. Я думав, що він хоче мене убити і утік як дикий звір при нагіяці просто в корчі.

Так гнав може з годину, може зо дві — не знаю. Настала ніч; я впав на мураву і лежав травлений боязню, а тремтів від великої грижі. Мене морозило, а може я був голодний. Зійшло сонце. Я не посьмів ані піднести ся, ані йти, ані не міг дальше втікати, бо бояв ся стрінути батька, котрого я вже не хотів бачити.

Може був би я так з нужди і голоду згинув у стіп гори, коли-б польовий мене не найшов і на силу не завів до дому.

Родичі виглядали тепер як все. Лише мати сказала: „Якого ти страху нагнав мені, недобрий хлопче! Я цілу ніч не спала“. Я не відповів нічого, лиш почав плакати. Батько не озвав ся ні словечком.

Вісім днів опісля я вернув до гімназії. Від тоді приятелю, все вже для мене пропало. Я бачив відворотну, злу сторону річий; доброї я не замітив уже від тої днини. Що в моїй душі зайшло? Що за з'явище перевернуло мої гадки? Я не знаю. Але вже не маю до нічого чуття, до нічого охоти, не чую до нічого любови, не маю ніякого бажання, ніякої жадоби, ніякої надії. А все бачу матір, як лежить в алейі на землі, як її батько валить п'ястуком. Мати вмерла перед кількома літами. Батько ще жне, а я його вже не бачив. Кельнер, слянку пива!“

Принесли йому пива, а він вихилив його в одній хвилі. Але коли взяв свою люльку,

дрожав так дуже, що аж розбив її. Тепер зробив розпучливий рух і замітив: „Бачиш, се правдива грижа. Заки засмалю нову люльку, потрібую місяць часу“.

Відтак шпурнув нею на комнату, повну диму і пари і кликнув: „Кельнер! склянка пива і нова люлька!“

МІСЯЧНА ПІЧ.

(Пер. В. Щурат).

Не даром імя його нагадувало битву, — отця Маріняно. Він був високий ростом, художавий, вражливий, фанатичного темпераменту, але при тім всім правий. Всі основи його віри були непохитні, без найменшого сліду вагань. Він вмовив в себе не на жарт, що знає свого Бога, та що розум може зглибити всі його думки, примхи і наміри.

Коли він, бувало, міряв широкими кроками алею свого невеличкого сільського приходства, його неспокійний дух зараз-же й насував йому от хоч би таке питанє: На що се Бог сотворив? І він роздумував уперто, ставляючи себе в думках на становиско Бога і — майже завсїгда находив відповідь. Не любив у приступі побожної покори лепетати: „Господи, стежки твої невислідимі!“ Ні, він противно говорив собі: „Я божий слуга; я мушу його наміри знати, а коли їх не знаю, вислідити.“

В природі все, по його думці, було придумане з абсолютною і гідною подиву льогікою та консеквенцією. Кожде „на що“ мало своє „на те“. Ранна зоря була на те сотворена, щоб

уприємнити чоловікови пробуджене зі сну ; дні на те, щоб пристигали засіви ; дощ на те, щоб навівали на нас дрімоту, а темні ночі, щоб спати.

Чотири пори року відповідали як найточнійше всім потребам сільського господарства, і ніколи в світі не прийшлоб пан отцevi на думку, що природа все робить без намірів і що, противно, вся твар підчиняє ся твердим законам пір року, клімату і матерії.

Але жєнщину ненавидів він якоюсь несвідомою ненавистю, трохи що не з інстинктивною погордою. Він часто повтаряв слова Христа : „Жєнщино, що мені з тобою робити?“ А потім додавав : „Можна-б думати, що се одинокє сотворіне, яким сам Бог незадоволений“. Для нього жєнщина була без сумніву найнечистійше з нечистих дітей, про які говорить поет. Вона була спокусниця. Вона спокусила першого чоловіка і не покидала свого проклятого діла й доси. Вона, се немічне, небезпечне, хитре — прехитре сущєство ! І ще більше, як тіло прокляте на вічні кари в пеклі, він ненавидів її люблячу душу.

Жіночу нїжність він сам нераз вже мав нагоду пізнати, і, хоч не дав її ніколи до себе приступу, то все таки гнівала його вічно ненаситна жіноча жажда любви.

Бог певно сотворив жєнщину тільки для того одного, щоб чоловіка досвідчати і спокушувати, — се було його переконанє. Зближаєтьсє до неї належало-б лиш з певною осторожністю, трохи що не з тою самою, з якою зближаємо сє до наставлєних сильців. І справді, в її простєртих руках до чоловіка і отвєртих устах він бачив зрадливу лапку.

Більше вже схильчivosti було в нього до монахинь, яких робив невиннішими їх обіт. Одначе і з ними він поводив ся остро, тому що помимо свого свяченичого стану не міг в души оперти ся їх вічно чигаючій ніжності, що на стілько була небезпечніша, на скілько випливала з упокореного, закріпощеного серця.

Він добачував ту ніжність в їх вочах паних побожністю, в одушевленнях, якими жіночий рід особливо визначаєть ся; він з обуренєм дивив ся на їх любов до Спасителя, як на огнисту і змислову жіночу любов. Він сам бачив ті скриті залицяня, які проклинав нишком, навіть в їх послусі, в їх любязних словах, коли з ним говорили, і в проливаних слезах униження, коли з ними часом за остро обійшов ся.

Лишаючи за собою брами монастиря, потрясав сутанною і біг прискореними кроками геть, як коли-б втікав перед яким нещастєм.

Була в нього сестріниця, що з своєю матір'ю жила в сусіднім домику. Він давно вже постановив, що вона мала стати сестрою милосердя.

Вона була гарна, легкодушна і дотепна. Коли пан-отець читав її текст, вона сьміялась, а скоро він розсердив ся на неї, вона обіймала його руками за шию і пригортала могучо до себе. Він старав ся увільнити себе з тих сітей, одначе в души відчував лагідну, тиху радість. завязок того батьківського чувства, що дримає в кождім мужчині.

Часто, йдучи з нею рука об руку пільною доріжкою, він розповідав її про Бога, про свого Бога. Вона зовсім його не слухала, лиш звертала вочи, що сяли житєм та щастєм на небо, або на трави і цвіті піль. Від часу до часу,

пустійка виривала ся на перед, щоб зловити яку комаху. Коли її се вдало ся, кликала: „Дивіть, вуйку, яке то красне, прямо до серця пригортати!“

Як раз в тій охоті „пригортати комарів до серця“ добачував знову затрівожений та гнівний пан-отець ту невикорінену жажду любови, що кільчить ся в серці кожної жінчини.

Аж тут одного дня жінка титаря, що вела господарство в його домі, повідомлює його як найобережнійше, що сестріниця має коханця.

Страшне обуренє придавило в ньому голос. Мовчки, з напів відчиненою губою він сидів на місці як прикований, з лицем, що було цілком вже вимазане милом, бо пан-отець мав голити ся.

Колиж вкінці відзискав притомність і мову, крикнув: „То неправда; ви брешете Меланіє!“

Одначе селянка поклавши руку на серці, відповіла: „Бог мені сьвідок, я не брешу пан-отче! Я вам кажу, вона що вечера, скоро лиш ваша сестра положить ся спати, ходить з ним по городі. Вони стрічають ся над потоком. Коли не вірите, підіть лиш туди так межі десятию а дванайцятою в ночі.“

Він перестав голити ся. Твердими кроками пройшов ся пару разів по кімнаті, що робив звичайно тільки в хвилях поважного настрою релігійного; а коли в кінці усів знов, щоб оголити ся до краю, то з іритації затав ся три рази бритвою межі носом, а вухом.

Цілісінький день ходив мов не свій. В його душі кипіла укрита злість. Все поконуюча любов збудила в нім його сьвященичий гнів; до того прилучило ся іще щось в роді батьків-

ської тревоги, того заклопотаня вітця і матери, котрим заявляє їх власна донька, що вона без них, нераз навіть против їх волі, сама найшла собі свого чоловіка. Тепер він попросту обдурений опікун, перехитрений, окрадений душпастир.

По вечери він даром збирався до читаня; його неспокій ріс рівномірно з поступом вечірного часу. Скоро вибила десята, взяв до рук палицю, спорий дубчак, яким послугував ся тільки тоді, коли вибирав ся в ночі до хорого. Усміхаючись оглянув тоту примітивну зброю і піднімаючи в гору, стис її кріпко в долони. Нагло заскреготавши зубами замахнув ся і вдарив нею так сильно по кріслі, що поруч тріс і покотив ся на поміст.

Тепер відчинив двері, щоб вийти. Одначе переражений опинив ся на порозі. Повінь лагідного сьвітла вдарила його в очі. Майже осліплене дивило ся його воко на срібне проміння місяця.

Була се одна з тих фантастичних поетичних натур, які між давними отцями церкви певно частійше стрічали ся; він почув, що його духа опанувала і поразила нагло величава і спокійна краса темної ночі.

Стрійні ряди дерев його огородця купали ся у сьвітлі і зазначували тінею на стежках свої хисткі, майже безлисті віти. Солодкий, приємний запах розкішного жасміну, що ріс майже під самою стіною хати, линув на крилах холодного, ясного вечера мов з пахоців виткана душа.

Він повними грудьми пив повітря, як п'яниці вино. Поволи ступав на перед; забув про свою сестріницю.

Одушевлений, очарований вийшов у чисте поле. І знов пристанув та кинув очима довкола, по облитій мерехтячим сьвітлом рівнині, що наче купала ся в якомусь ніжнім чарі. Жаби відзивали ся своїм уриваним, металічним голосом; з ним зливав ся далекий, протяжний сьпів соловіїв, при котрім думку проганяють мрії. Ся ніжна, в душу проникаюча музика так наче й сотворена для поцілуїв при блиску місячного проміння.

З тремтячим серцем, Бог знав чому, — йшов пан-отець далі і далі. Нараз почув, що він немічний, обезсилений і його зібрала немала охота сісти на місци, та оглядати Бога в його творах, дивуючись їм.

Там в низу, здовж закрутів невеличкої річки вив ся довгий ряд топіль. На греблі і по-над нею знимав ся ріденький, білявий туман, що мов тонкий, прозорий серпанок, пронизаний посрібляним ясним промінем місячного сьвітла, сповивав довгу, филиючю стрічку вод.

Пан-отець став знов на місци; зворушене, що з хвилі на хвилю росло проти волі, проникло його до глибини душі.

Якийсь сумнів, якесь неясне занепокоєне підступило до нього; він почув, що з його душі виринає одно з тих питань, які він завдавав собі часом.

На що се Бог сотворив? Коли ніч призначена на спанє, на несьвідоме істнованє, на відпочинок, підчас котрого забуваєть ся про все, так пощож надавати їй більше чару як дневи, більше примани як ранній зорі, та вечерови? Або й сї тихо мандруючі й повні чарівної сили зорі, поетичнійші як сонце, а при тїм такі дискретні, що їх діло здаєть ся, тільки й присьві-

чувати таким річам, що для великого сьвітла булиб занадто ніжні, занадто таємничі, — по що ті зорі появили ся як раз тепер, щоб мерхтїти крізь темряву ночі?

Чому найспосібнійший сьпівак не спить тепер разом з другими, але наповняє своїм сьпівом багатий злудами сумрак?

По що ся на землю накинута намітка? Відки походить ся дрож серця? Се пробудженє змислів? По що се багатство всіх способів покуси, яких не бачать прецінь люде, що спокійно дримають на своїх постелях? Для кого саме призначена ся величава драма, се багатство поезії, що ним небо обсипало землю?

Того пан-отець не міг зрозуміти.

Аж гляне, там в низу, край луки, під коронами скупаних у срібній імлі дерев появили ся дві тїни, що дружно ішли побіч себе.

Мужчина був висший ростом; він рукою обіймив свою любку за шию і від часу до часу пригортав її головку до своєї груди.

В одну мить мертва картина ночі набрала життя і окружила залюблену пару, як Богом на се власне призначена рама. Вони обое, здавало ся, були тепер одним лиш существом, существом для якого була призначена ся спокійна і тиха ніч. І вони зближали ся до пан-отця, як жива відповідь на його питанє, як відповідь, котрої не сховав перед ним його Творець.

Він стояв на місци змішаний з тремтячим серцем. Йому здавало ся, наче він бачив перед собою біблійну сцену, любов Рут і Бої, сповнене божої волі в одній з тих великих подій, про які говорять сьвяті книги. В його голові бренїли стихи Піснї Пісень, проблиски придушеного жару любови і незаспокоєної туги, ціла огнен-

на поезія тої найсердечнійшої, найніжнійшої пісні.

І він сказав собі: „Може бути, що Бог творить такі ночі, щоб украшати людську любов!

І забрався геть від тої пари, що проходила далі, нічого не підозріваючи; але перед його душею встало знов питання, чи не грішить він тепер перед Богом? Невже-ж Бог справді наказує любитись, оточуючи любов таким очевидним блиском?

Він втік переражений і засоромлений, як чоловік, що втиснувся до храму, хоч входити в нього не мав ніякого права.

ДЯДЬКО УЛЯН.

(Пер. М. Кордуба).

Старий сивобородий дідусь просив в нас милостині. Мій товариш Осни Давранш кинув йому пятаку. Се мене счудовало, але товариш сказав:

Сей нещасний пригадує мені одну подію, яку тобі розкажу, і якої ніколи не забуду.

— Моя рідня, що була поселилась в Гаврі, не визначувала ся заможністю. Нераз бракло її на найпоітребнійше. Батько працював в уряді аж до пізної ночі, але його майно стояло в відворотнім відношеню до праці. Крім мене було ще дві дівчині.

Мати відчувала дуже сильно тягар обставин і часто густо доводило ся батькови наслухатись від неї гірких слів і менш або більш неприємних докорів. Тогди робив бідолаха рух, що сильно вражував мов серце; не відповідаючи ні словечка тер простертою долонею по чолі, немов хотів би стерти піт, котрого там не було. Я чув, що його прошибав безсильний біль. Ощадности заведено під кожним зглядом. Ми не принимали ніяких запросин, щоб не потрі-

бували у себе давати прийнять; ми купували товари по знижених цінах і останки. Мої сестри шили свої сукні самі і довго торгувалися за ціну матерії, якої метер стояв около 12 кр. У нас на обід давали звичайно зупу і мясо з всякими можливими сосами. Се мала бути їда здорова і поживна, але я волів би иньшу. А вже як я згубив тузик, або прийшов з дірою на колінах! Мав же ся я, мав!

Одначе, що неділі відбували ми урочистий прохід по надбережній греблі. Мій батько в чорнім сурдугі, циліндрі і рукавичках подавав рямя матери, що навішала на себе платя мов трипарусний корабель. Сестри, що все найскорше причепурились, чекали на знак до виходу. Але в останній хвилі все находила ся якась доси незамічена пляма на одію голови родини і треба було радити собі на борзі миткою напущеною бензиною.

Батько чекав з циліндром на голові і в камізолі кінця операції, яку виконувала мати беручи свою льорнету в одну руку і скинувши обережно рукавички.

Відтак починав ся урочистий похід. Сестри йшли за підруки на переді. Вони вже були на відданю, і для того треба їх було показати світови. Я держав ся лівого боку матери, а батько йшов коло неї з правого. Досі ще докладно уявляю собі той бундючний вигляд, якого старали ся собі надати мої бідні родичі при тих недільних прогуляках, їх суворі черти лица, їх маєстатичний хід. Ішли випрямившись, мов попроковтували палиці, витягаючи ноги як струни, немов би то від їх постави Бог-зна що залежало!

І що неділі, коли ми виділи великі судна торговельні в пристани, що припливали з далеких країв, батько повтаряв все ті самі слова: „Що то булаби за несподіванка, колиб там був Улян!“

Дядько Улян, брат батька, був одинокою надією родини, так як перше був її пострахом. Я чув про нього вже від дитинних літ і мені все здавалося, що пізнав-бим його від першого погляду, так часто моя увага ним займалася. Ціле його життя, аж до дня від'їзду до Америки було мені докладно знане, хоча про ту епоху його буття оповідали собі на ухо.

Він мабуть лихо провадився, себ-то коштував троха грошей — найбільший проступок, який існує у вбогих людей. У панів кажуть про молодця, що лиш розривки шукає, що він дурниці стріляє і називають його з усьмішкою простаком; між бідними син, через котрого мусять нарушити своє маленьке майно, називаєся лихим чоловіком, волоцюгою, шаленим.

І ся ріжниця оправдана мимо того самого поступованя, бо лише наслідки рішають про вагу діла.

Остаточно дядько, протративши свою частку спадщини до останнього шелюга, забрав і ту частку, на яку батько числив.

Після звичаю вислали його на торговельнім судні, яке з Гавру відпливало до Нью Йорку, до Америки.

Там взяв ся дядько за діло, не знаю вже якого рода, і незабаром надійшов від нього лист, що йому добре поводить ся і що сподієся батькови нагородити кривду, яку заподівав.

Се письмо викликало в родині малий переворот. Улян, про котрого досі говорило ся, що він не варт і фунта клоча, вийшов нечаяно на чесну людину, зі щирим серцем, на правдивого Давранша, бездоганного, як всі Давранші.

Крім сього ми дізнали ся від одного капітана, що він має величавий склеп і веде велику торгівлю.

В другім листі, що прийшов в два роки опісля, писав: Мій любий Пилипе! Пишу до тебе, щоб ти не турбував ся мною: я здоров. А й діло йде мені добре. Завтра вибираю ся в довгу дорогу до полудневої Америки. Може минуть літа, заки одержиш нову звістку від мене. Проте не бануй, коли не писати-му. Скоро дібу ся щастя, верну до Гавру. Сподію ся, що не так довго на се ждати треба і ми відтак жити-мемо у купі...

Сей лист став евангелиєм родини; його відчитували при кожній нагоді і показували всім знакомим.

І дійсно, дядько Улян не подавав шість літ ніякої звістки про себе. Але надія батька більшала, чим довше чекав; а й мати часто говорила:

„Нехай-но лиш наш Улян приїде, наше жите змінить ся. Преці найшов ся один, що вийшов на людей!“

А батько повтаряв що неділі, коли узрів на віднокрузі темні велити-судна, що бухали димом до неба, з точністю годинника слова:

„Що за несподіванка була би, коли би Улян там находив ся!“

А нам здавало ся майже, що бачимо його, як киває хусточкою і чуємо його голос:

„Гоп, гоп! Цилипе!“

Тисячні пляни укладалися в безсумнівнім ожиданю його повороту; навіть маленька вілля близько берега належала до добродійств, якими дядькові скарби мали нас обсіпати. Я не присяг би, що батько не завязав вже під тим зглядом переговорів.

Сестрам минав тогди, одній двацять осьмий, другій двацять шестий рік. Здавалося, що жадна не вийде вже замуж, що немалу грижу наводило на родину.

Вкінці з'явився жених до молодшої, не багатий, але порядний урядник. Я не можу позбутися переконання, що як раз лист дядька, який йому показали одного вечера, усунув його сумніви і спонукав до рішучого кроку.

Його старань о руку панночки прийняли з одушевленням і рішено по весілю урядити родинну прогульку до Джерсі.

Джерсі — се ідеал подорожи для людей, що лиш не багато мають в кишені. Не лежить се далеко, їде ся звичайно судном через море і небавом припливає ся до чужої землі, бо острів сей належить до Англії. Так може Француз дозволити собі по двогодинній їзді побачити сусідний народ в його вітчизні і придивлятися варварським, по його думці, обичаям мешканців острова, що належать під британську хоругву.

До тої подорожі на Джерсі відносили ся від тепер всі наші думки і сни.

Остаточно надійшла хвиля від'їзду. Я ще бачу, немов би то було вчора, як пара бухав з корабля, як батько з несупокоєм наглядає за перевозом наших трьох клунків, як мати в найбільшій несупокою взяла за руку мою неза-

мужну сестру, що відлучила ся від решти і показала ся так безрадна мов пискля опущене, як молода пара сопрогів все оставала ся позаду, і я мусїв часто обертати ся за ними.

Свиставка засвистала. Ми на помостї, а корабель випливає на море, що таке гладке перед нами лежить, немов стіл з зеленого мармору. З чувством гордого щастя, якого дізнають всі, що трохи гуляють, бачили ми, як зникали береги.

Батько витягнув ся з повагою і вдоволенням під своїм сурдутом, з якого того рана усунено всі плями, так що він виділював сю бензинову воню, яку я знав вже з наших прогульок і яка наводила на мене недільний настрій.

Нечайно замітив він дві елегантні панї, котрим два панове подавали устриці. Старий обдертий моряк отвирав мушлі ножом і подавав їх панам, а сї паням. Дами споживали се апетитно; брали шкаралупу на тоньку хусточку, витягали уста наперед, щоб не помурати одія, одним коротким порушенням втягли острицю, а шкаралупу кидали в море.

Мабуть сей зручний спосіб споживання устриць поділав на мого батька. Він приступив до матери і сестер та поспитав:

„Чи можу вам служити устрицями?“

Сестри сейчас кивнули головами згоджуючись, але мати маючи на думці видаток відказала:

„Бою ся попусвати собі жолудок. Дай лише дітям, але не много, щоб не захорували.“

Опісля звернула ся до мене і сказала:

„Для Осипа сього не треба, хлопців не годить ся розпускати.“

Так остав я коло матери!, хоч серце мов обрушувало ся на таку несправедливість. Лише очима поводив я за батьком, як сей вів вельми поважно обі дочки і зятя до старого і обдертого моряка.

Обі дами відійшли і батько показав се-страм, як треба обходити ся при їді устриць, щоб нічо не пішло марно. Сам хотів їм дати примір і взяв устрицю до руки. Але коли хотів наслідувати дами, виляв усе на свій сурдут і я почув як мати заворкотіла:

„Було лучше тихо сидіти.“

Але нечайно видалось мені, що батько став несупокійний. Поступив ся кілька кроків в зад і звернув незвичайно острый погляд на моряка загорненого в старий напущений дехтем лахман і нагло приступив до нас. Мені видало ся, що він зблід а лице його приняло якийсь особливий вигляд. Пів шепотом сказав до матери:

„Се дивно, як той чоловік з устрицями сильно подобає на Уляна!“

Мати поспитала з серцем: „Якого Уляна?“

Батько пояснив: „Ну... мого брата... Колиб я не знав, що він в Америці живе серед добрих відносин, думав-би, що се він.“

Мати подражнена розсипала ся: „Ти дурак! Як можеш такі небелиці плести, коли знаєш, що се не він.“

Але батько був упертый: „Ану, погляньно ти, Клярисо; я волів би, щоб ти власними очима пересьвідчила ся.“

Вона встала і підійшла до дочок. Я також приглядавав ся пильно сьому чоловікови. Він був

старий, огидливий, поморщений як печене яблуко і не відвертав очий від своєї роботи.

Коли мати повернула до нас, я спостеріг, що вона дрожала. Не переводячи духа вона сказала :

Мені видить ся, що се він. Йди, розвідай ся у капітана. Але будь обережний, щоб той ледар не спав нам на карк!“

Батько відійшов; я почимчикував за ним незвичайно зворушений.

Капітан, горда, висока людина з довгими бокобородами, похожав з поважною міною по помості сюда то туди, немов би мав під своєю рукою корабель, що пливе до Індії.

Батько приступив до нього чемно, сказав йому кілька ласкавих слів і поставив кілька питань, про значінє Джерсі, його продукти, населенє, тамошні обичаї та звичаї, рід землі і т. и.

Можна було думати, що балачка йде що найменче про Сполучені Держави північної Америки.

Потому говорив про судно, що нас несло; перейшов до бесіди про послугу і остаточно поспитав дрожачим голосом :

„У вас є он-там старий устричник, що впав мені в воко. Чи знаєте що ближе про сю людину?“

Капітан, що мабуть не находив вдоволення в довгій розмові, відповів сухо :

„Се старий французький волоцюга, якого я минулого року забрав з Америки. Він має мабуть свояків у Гаврі, але не хоче за ними шукати, бо винен їм гроші. Зове ся Улян...

Улян Дарманш чи Дарванш чи якоесь подібно. Мені видить ся, що він там колись був багатим, але бачите самі, в якій він тепер нужді.“

Батькови сплила вся кров з лица. Цілком збентежений вистогнав: .

„Так, так? Дуже гарно... дуже гарно... Се цілком природно... Велике спаси-Біг, пане капітан.“

Вернув до матери, але так зворушений, що сеся сказала: Сідай, бо спостережуть.“

Він упав на лавку і прошептав: „Се він, се він!“ По сьому посчитав: „Що нам тепер діяти?“

Вона відповіла швидко:

„Діти мусять відійти від нього. А що Осип все знає, нехай їх закличе. Цілу увагу треба на се звертати, щоб наш зять нічого не дізнав ся.“

Батько видавав ся приголомшеним. Безнастанно буркотів; „Яке нещастє!“

Мати тепер вилила цілу повздержувану доси злість і розсипала ся:

„Я знала, що з того волоцюги нічого не буде і що остаточно ще нам влізе на карк. Як можна від Дарванша чого доброго надіяти ся!...“

Батько тер рукою чоло, як се звик робити при докорах жінки.

Вона докинула: „Дай Осипови гроші, нехай швидко заплатить устриці. Ще хибувало би сього, щоб той простак нас пізнав. Се зробило би гарне вражінє на цілім кораблі. Мерщій ходім на другий бік судна, щоб ся людина не присунула ся до нас!“

Встала і обоє пішли; я одержав п'ятку. Сестри счудовалися, що батько не вертає. Я заявив, що мати дістала малий напад морської хвороби і поспитав моряка: „Кілько вам належиться, добродію?“

Я мав велику охоту сказати: „дядьку.“

Він відповів: „Півтретя золотого.“

Я дав йому п'ятку, він видав.

Оглядаючи його шорстку, поморщену руку, старе, журбами пооране лице я подумав:

„Се мій дядько, брат мого батька.“

І дав йому пів золотого „на пиво“. Він подякував: „Хай вас Бог благословить, паничу!“ і то з тим наголосом прошака, що одержує милостиню. Я подумав, що й жебране йому не чуже.

Счудовані моєю великодушністю, глянули сестри на мене.

Коли я віддавав батькови два золоті, спитала мати здивована:

„Се коштувало три золоті?... Се неможливо!“

Я відповів сильним голосом: „Пів золотого я дав „на пиво“.“

Мати була близька нападу і глянула мені в очі:

„Ти шалений! Пів золотого тому чоловікови, тому вітрогонови...“

Погляд батька на зятя замкнув її уста.

Потім всі замовкли.

Перед нами висунула ся велика тінь. Се був Джерсі.

Коли ми причалили до пристани, почув я в серці палючу жажду, поглянути ще раз на дядька Уляна, пристушити до нього і сказати йому щось приємного, потішаючого.

Але що ніхто не хотів вже їсти устриць, він зник. Мабуть пішов до брудної нори коло керми, де мав своє мешканє.

Ми вернули до Гавру иньшим судном і його не бачили. Через цілу дорогу мати сиділа як на шпильках.

Від сеї хвилі ніколи не доводилось мені бачити брата мого батька.

Бачиш, се причина, із-за чого я часом прошакови й пятку кину.

ОРДИНАНС.

(Пер. В. Щурат).

Цвинтар, оживлений значним числом офіцерів різного оружя в барвистих мундурах з золотими вишивками, з шнурами, касками, перами і поблискуючою зброєю, що заповнили стежки і вільні місця проміж могилами, — прибрав вид великого квітника, де хрести й пам'ятники з зеліза, дерева і мармуру з жалем вибігали до неба.

Поховали саме жінку полковника Лімузена, що два дні тому втопила ся підчас купелі.

Скінчили ся релігійні церемонії, сьвященик відійшов. Полковник опертий о двох офіцерів стояв над відкритим гробом, де на дні спочивала труна з тілом його молоді жінки.

Був то вже старець, худощавий, високий, з білим волосем і вусом. Перед трьома роками одружив ся з сиротою, з донькою давного товариша, полковника Сортіса.

Капітан і поручник, що підтримували полковника, пробували відвести його від гробу. Опирав ся і стримуючи сльози, що тисли ся на вочи, шепнув: „позвольте... остану ще хвилинку.“ З тремтячими колінами хитав ся над глу-

биною, що видавала ся бездонна, над пропастию, в яку провалило його серце і житє, все, що мав на землі.

Вкінці приступив до нього генерал Ормонт і, вхопивши нещасного за рамя, відпровадив майже на силу з словами: „ходіть, старий друже; годі нам тут задержувати ся довше.“ Полковник послухав тепер і пішов домів.

Коли відчинив двері канцелярії, на бюрку побачив лист. Нєсвідомо взяв його в руку. Ледви глянув на коверту, затремтів. Пізнав письмо небіжки; на коверті була дата дня похорону. Роздер коверту і прочитав:

Отче!

„Позволь, щоб я тебе по давному і нині назвала вітцем. В хвили, коли дістанеш сей лист, мене не буде в живих, гріб наді мною замкне ся. Може простиш мені нині.

Не буду старати ся ні зворушити тебе, ні прикрасити свої похибки. З безпощадною отвертостію жєнщини, що за годину закінчить свій вік, скажу правду, ніщо, лише правду.

„Коли ти, піддаючи ся чувству великодушности, взяв мене за жінку, я віддала ся тобі з вдячности — бо любила тебе так щиро, як лиш може любити молоде недосвідчене дівча. Так, я любила тебе майже так само як батька і коли одного разу сиділа на твоїх колінах, — а ти взяв мене в обійми, я назвала тебе мимохіть вітцем. Був то голос серця, що пробудило ся. І справді ти був для мене тільки вітцем, нічим більше як вітцем. Ти усміхнув ся тоді і сказав: „Клич мене так, се мені приємне.“

„Ми прибули сюди і тут — прости мені отче — мене опанувала любов. Два роки я не

піддавала ся тому чувству, чувш, два роки; вкінці улягла, стала блудною женщиною.

„Про нього — ніколи не вгадавш хто він. Дванайцять офіцирів окружало мене безпереривно, ти сам назвав їх моїми трабантами.

„Шкода твого труду — шукати за ним: отче, скинь з серця ненависть. Зробив, що всякий на його місци зробив би, врешті я певна, що любив мене.

„Тепер збери ся на увагу. Одного дня ми умовили ся зійти на острівці — знаєш його добре — зараз за млином. Я мала підплисти, він мав ждати в лозах до вечера, щоб ніхто нас не бачив. Ледви я причалила до берега, розсунули ся гіляки і ми побачили Пилипа, твого ординанса. Я скрикнула з переляку, видячи, що нас відкрили; він — мій любовник — казав мені вертати домів і лишити його з ординансом.

„Я вертала вплав; по дорозі мало що не втопила ся. Я була сильно переконана, що наступить щось страшне.

„За годину Пилип був в передпокою. Сказав: „Служу вам, пані, колиб вам випало переслати листи.“ Спродав ся, купив його мій любовник.

„З того часу носив мої листи, приносив від нього. Тревало то два місяці. Мав у нас довіру, таке, як і в тебе.

„А тепер слухай, отче, що дальше стало ся. Раз на тім самім острові я здибала ся знов з Пилипом. Ніхто не ждав мене. Пилип заявив, що все викрие, скоро не віддам ся йому.

„Отче, отче! великий страх, труслива боязнь опанувала мене. Я бояла ся твого гніву, певна я була, що вбеш мого любовника. Може й

за себе було мені лячно. Не знаю. Досить, що я через половину божевільна постановила вблагати падлюку, що рівнож любив мене. О — ганьбо!

„Ми жєнщини такі немічні, що скорше тратимо голову, як ви. А хто раз впав, паде що раз глибше і глибше. Знала-ж, я що почати? Я знала, що вас обох і мене жде смерть. Віддала ся Пилипови.

„Не оправдую ся, отче.

„А потім, потім — стало ся, чоґо треба було сподівати ся — я знов мусіла бути податлива, схильчива до кождочасної його волі, бо боязнь була сильнійша від мене. Пилип на рівні з тамтим був моїм любовником, любовником кождої днини. Се страшне. Що за кара, отче!

„Випадало вмерти. За життя я не виявила-б такого злочину. По смерті важу ся на все. Смерть стала конечностию. Ніщо не могло мене підняти, так низько я впала. Я не могла любити, ні приймати любов. Дотик мої руки плямив.

„По хвили виберу ся до купелі і не верну.

„Лист вручений мому любовникови. Не знав, що в нїм. В день похорону вручить його тобі. Прочитаєш, вернувши з цвинтаря.

„Пращаю тебе, отче. Нічоґо тобі вже казати. Роби як знаєш.“

Полковник втер спітніле чоло. Спокій яким визначав ся в бою, вернув ся йому.

Задзвонив. Входить слуга; казав покликати Пилипа. Рівночасно висунув через половину одну шуфляду з бюрка.

Ординанс, дужий, плечистий парєнь з рудавим вусом і хитрим виразом лица явив ся на порозі.

Полковник подивив ся жовнірови прямо в вочи.

— Кажи зараз, як зветь ся любовник моєї жінки.

— Пане полковнику, я... я...

Полковник добув з шуфляди револьвер.

— Борше; знаєш, не люблю жартів.

— Пане полковнику... то капітан Сен-Альберт.

Ледви се сказав, полумя блисло йому в вочи і з прошитим кулею чолом він повалив ся на поміст.

В Д О Р О З Ї.

(Пер. Г. Кордуба).

I.

Желізничий віз, що їхав до Кан, був цілковито заповнений. Всі бавили ся і гуторили між собою, бо всі знали ся. Коли поїзд минав місцевість Тараскон, завважив хтось: „То оселя розбишак.“

Всі так і зачали розказувати про загадочного розбишаку, що від двох літ нападає подорожних в желізниці. Всякий подавав свої здогади, всякий виявляв свої погляди; жінки гляділи боязливо крізь шибі і все їм привиджувала ся голова страшного чоловіка, що вихляла ся із-за дверей. Відтак зійшла балачка на страшні оповіданя, стрічи з шаленими, та иньші романтичні пригоди.

Кождий знав якусь анекдотку, в якій сам грав визначну ролю. Кождий показував серед застрашаючих обставин дивну притомність і холодну кров в борбі з якимось убійником. Один лікар, що пробував кожду зиму на полудни, хотів також оповісти одну пригоду і почав:

„Я не мав щастя коли небудь показати свою відвагу при подібній нагоді; але я знав одну жінку — се була одна з моїх пациенток і вже вмерла — що пережила пригоду, заразом загадочну і зворушаючу.

Се була Московка, графиня Марія Баранова. Краса її була осліпляюча: ніс її був тоненький, усточка як шнурочок, очи сині, а всюди пробивала ся у неї якась холодна ніжність.

Лікар лякав ся наглою вибуху грудної недуги і порадив їй поїхати до полудневої Франції. Одначе вона ні за що в світі не хотіла опускати Петербурга. Остаточно, останньої осені, повідомив лікар мужа, що його жінка страчена безповоротно, і сей спонукав її сейчас відїхати до Ментони.

Вона мала своє окреме *couré*, а послуга її сиділа в окремім возі. В сумнім настрою сиділа коло дверей і гляділа крізь вікно на околицю; чула ся цілком опущеною, одинокою, мов билина в поли. Муж не любив її і тепер посилав з одного кінця на другий, так як висилають хорого слугу у шпиталь.

На кожній стації довідував ся льокай Іван, чи її чого не треба. Се був старий слуга, що готов був всякий приказ на сліпо виконати.

Ніч розпростерла свої крила, а поїзд гнав ся повною парою. Роздражнена до крайности, графиня не могла заснути. Нараз прийшло її на думку почислити гроші, які її муж дав в останній хвилі. Отворила подорожну мошонку і висипала золото на подолок.

В тій хвилі повіяв холодний продув її в лице. Налякана піднесла голову. Двері отворили ся. Чим скорше кинула графиня свій шаль

на гроші і жде. Минуло кілька хвилин і з'явився мущина без капелюха, задиханий, зранений в руку, одітий в візитову туалету. Зачинив двері, усів і глядів лискучими очима на подорожню. Обкинув хустку довкола руки, з котрої текла кров. Молода жінка чула, що зі страху запирає її віддих. Без сумніву бачив той чоловік, як вона числила гроші і прийшов її обробувати та убити.

Все ще глядів він на неї бездушно, з перекривленим лицем, мов би чатував, коли би кинутись на неї.

Нараз відізвав ся :

„Пані не бійте ся!“

Вона не відповіла ані словечка, бо була нездібна й рушити язиком.

„Я не в жаден розбишака“ — говорив він дальше.

Графиня ще не відказала нічого; нараз впало золото на землю та почало котити ся по коврі то сюди то туди.

Незнакомий здивований глянув на гроші та зігнув ся, щоб їх піднести.

Обурена графиня піднесла ся, кинула ціле своє майно на землю і поспішила до дверей воза, щоби вискочити. Але він відгадав її гадку, заступив дорогу, схопив її за рамя, посадив насильно і сказав, придержуючи за руку :

„Слухайте мене, пані! Я не злочинець, і в доказ сего позбираю ваші гроші та верну вам їх назад. Але я пропащий чоловік, коли ви мені не поможете переїхати границю. Більше нічого не можу вам сказати. За годину будемо на останній російській стації, за годину і двайцять минут переїдемо границю царства. Коли мені не поможете, я пропав. А предсі я ніко-

го анї не убив, анї нічого не вкрав, анї нічого не зробив такого, що противилобись би моїй честі. На се я вам присягаю, більше не можу вам сказати.

З тим кинув ся на колїна і почав збирати гроші. Коли цілу мошонку на ново наповнив, віддав її своїй товаришці, не кажучи і словечка та сїв у другому кутку воза.

Обое не рушали ся. Вона сидїла мовчки без руху; ще була під вражінєм страху, одначе поволи успокоювала ся. Він не шевелив ся також; сидїв перед нею з блїдим обличєм та випаленими вочима, мов мертевець. Від часу до часу кидала на нього скорим тревожним поглядом. Се був мужчина лїт около трийцять і виглядав на сьвітового джентельмена.

Поїзд все їхав крізь темну ніч, і то помалїше, щоб опісля шумїти ще з більшою швидкістю. Остаточно засвістала машина кілька разів і поїзд задержав ся. Се була станція.

В дверех появил ся Іван по прикази своєї баринї.

Ще в останнє поглянула графиня Марія на свого товариша подорожи, а відтак сказала дрозжачим, майже шоретким голосом:

„Іване, ти вернеш до графа. Менї тебе вже не треба.“

Здивований льокай вибалушив очи і ви-стогнав:

„Але-ж, барине...“

Але вона перервала:

„Моїм бажанєм є, щоб ти остав в Росїї. Тут маєш гроші на поворот. Дай сюди свою шапку і плац.“

Старий слуга здійняв шапку і подав свій плащ. Він слухав все не розбираючи, бо звик уже до вибагів і примх свого паньства.

Знов рушив поїзд в напрямі границі.

Тепер сказала графиня до свого товариша подорожи :

Я сповнила ваше бажанє, мій пане, і тепер ви моїм слугою, Іваном. Я ставлю лиш одну умову. Ви ніколи не будете зі мною говорити, не промовите ніколи слова до мене, щоб мені подякувати, або з якої иньшої причини.“

Незнакомий склонив ся, не відповідаючи нічого.

Незабаром задержали ся знов ; урядники в мундурах переглядали поїзд. Графиня подала свої папери і сказала всказуючи на чоловіка в возі : „Се мій слуга Іван : отсе його пашпорт.“

І знов поїзд пустив ся в дорогу.

Цілу ніч сиділи мовчки проти себе.

Коли засияв ранок, а желізниця наспіла на німецьку стацию, висів незнакомий ; ще в двох обізвав ся :

„Вибачайте пані, що ломлю свою обіцянку ; але я позбавив вас служачого, отже річ справедлива, щоб я його місце заняв. Чи нічого не прикажете?“

Вона відказала сухо :

„Прикличте сюда мою покоєву.“

Він сповнив приказ. А відтак зник.

По хвилі узріла його в буфеті, як її приглядав ся.

Вони приїхали до Ментони.

II.

Лікар замовк на хвилину, а потім оповідав даліше :

„Одної днини, коли я приймав пацієнтів у своїм кабінеті, вийшов один високий мужчина і сказав до мене :

„Пане доктор! Приходжу довідатись про здоров'я графині Марії Баранової. Хоч вона мене не знає, я щирий приятель її мужа.“

Я відповів :

„Вона пропаща і не верне вже у Росію.“

Нараз почав сей панок плакати, відтак підніс ся і вийшов непевною ходюю немов п'яний.

Я оповів се графині того самого вечера, що якийсь чужинець розвідував ся за її здоров'я. Вона здавала ся дуже зворушеною і оповіла мені цілу історію, яку я вам що-тільки розказав. А відтак докинула :

„Сей чоловік, якого я не знаю, ходить всюди за мною, як тінь: кожного разу, коли виходжу, стрічаю ся з ним. Все глядить на мене якось дивно, але ніколи не заговорив до мене.“

І задумала ся... Опісля сказала :

„Я певна, що він тепер стоїть під моїми вікнами.“

Рівночасно підвела ся, стягнула занавісу на бік і показала мені чоловіка, що був у мене. Сидів на лавочці і впялив вочи у вікна готелю. Коли нас запримітив, віддалив ся, не обертаючись ані разу.

Тепер стало мені на серці моторошно; я пізнав німу любов тих двох осіб, що йшли крізь житє собі чужими.

Він кохав її з відданістю виратованого, вдячного і до всякої жертви готового звіра. Що днини приходив до мене і питав:

„Як її тепер?“

А коли я мусів говорити, що вона з дня на день робить ся слабша і блідніє, починав тяжко ридати.

Раз сказала вона до мене:

„Лиш один однісінький раз говорила я з тим чоловіком, а мені видить ся, що знаю його від двадцяти літ.“

Коли де зустріли ся, відповідала на його поклін поважною, чудовою усьмішкою. Я знав, що вона щаслива від такої любови, з тою пересадною поезією, тою на все готовою відданістю. А все-ж рішучо відказувала його у себе прийняти, не хотіла знати його імени, ані з ним говорити:

„Ні, ні! Се перервалоби сю рідку приязнь. Ми мусимо остати собі чужими.“

Що до нього, то був се рід Дон Кішота, бо не старав ся ані трохи до неї зближити. Хотів аж до кінця додержати сю дивну обіцянку, яку її дав в поїзді.

Часто в нудних годинах недуги підносила ся вона на постели, стягала занавісу на бік, щоби поглянути, чи він стоїть на долині. А коли побачила його на лавочці, клала ся знов зі щасливою усьмішкою на устах.

Одного рана коло десятої години умерла. Коли я опускав готель, він вибіг мені на зустріч зі зміненим обличчям. Вже знав все.

„Я хотів би її в останнє бачити“ прошептав.

Я взяв його за руку і провів у комнату.

Коли станув перед ліжком покійниці, схопив її руку і цілував довший час. Відтак вибіг мов шалений.

Лікар замовк, а в кінці докинув :

„Се найцікавіша пригода в подорожи, яку знаю.“

Одна жінка прошептала шів голосом :

„Я се дуже добре розумію : Обов були... були...“

Але не могла довше говорити, бо розплакала ся. Коли змінено розмову, щоб її успокоїти, вже не знала, що хотіла сказати.

М О Н А Х О.*)

Дуже дивний край — тото князівство Монако. Коли-б у мене було більше свобідного часу, я не одно розказав би вам про нього. Буде воно завбільшки як французьке село, а подиблеш там і абсолютного монарха і біскупів і численнійшу від княжої армії дружину єзуїтів і клериків; є там майже понабивані гармати, етикета — ще більша як за бл. п. Людовика XIV.; — „зелізна рука“ як Вільгельма пруського... Все те не перешкоджує безграничній терпимости для блудів і хиб людських характерів; адже-ж тим дихають і монарх і єзуїти і міністри і армія і урядники — одним словом вся держава.

Я впрочім сильно поважаю сього добрячого, мирлюбного князя. Не потребує він тремтіти перед ворожим нападом; серед незакаламученого мира управляє своїм щасливим неве-

*) Монако — се невеличке князівство зі столичним городом тогож імени, що лежить на побережи Середземного моря, зі сторони Франції. Обшир землі має пів квадр. милі, а мешканців є около 10.000. Устрій держави абсолютно монархічний. Податку постійного ніхто там не знає, а велічезні доходи приносять державі славний на весь сьвіт дім гри. Людська пристрасть удержує двір, уряд і все.

личким народом. В округ нього двірські церемонії; традиція поклонів в „чотири погибели“ з двадцять шістьма „колїноприклоненїями“ і всякими звичаями дворів колишніх великих імператорів — заховала ся непорочною аж до наших часів.

А прецінь той монарх анї не мстивий, анї не кровожадний. Коли навіть випаде кого вигнати з краю (бо таке часом лучав ся), то зробить се делїкатно, шануючи нещасливу людину.

Ось вам примір!

Якось недавно один грач мав „Pech-a“ і попав в таку злобу, що обидив князя. Очевидно його вигнали з краю безпроволочно. Може який місяць кружляв нещасний довкола страченого раю, бояв ся меча архангела, по нашому — жандармського баґнета. Але таки не видержав; одної гарної днини переступив границю держави, за трийцять секунд був в центрі краю і притьмом до казина! Та за хвильку вже знайшов ся коло нього урядник.

— Pardon! панцю! Адже ви вигнані?“

— Безперечно... для того я від'їжджаю найблизшим поїздом.

— А так! ну, то все в порядку... Прошу, розгостїть ся!

Тепер приходить вигнанець що тижня; кожного тижня той сам урядник запитує так само, а він так само відповідає. Чи можна-ж ще більше лагідно інтерпретувати закон?

Та перед кількома роками лучив ся тяжкий випадок, якого ще не бувало — убійство жінки.

Оден пан, таки горожанин з Монака, а не з тих заграничних вітрогонів, що їх тільки тут крутить ся, чоловік жонатий — в приступі роз-

яреня забив свою жінку. А пан той не мав ніякого права до чогось такого; навіть тяжко було винайти яку-небудь оправдуючу причину. Уми всіх зворушили ся.

Найвисший трибунал судовий зібрав ся сейчас, бо треба було розсудити сю незвичайну річ, — в Монаку се вперве лучило ся.

Злодіяку засудили одноголосно на смерть, а огірчений князь не проволікав з затвердженням засуду. Ще лиш треба було сповнити засуд. Та в тім була і найбільша халепа. В цій державі не було ані ката ані гільотини.

Що-ж робити? За порадою міністра для справ заграничних просить князь французьке правительство: чи-би не випозичило ката wraz з реквізитами?

Дуже довго вели ся конференції міністрів в Парижі. Наконець прийшла відповідь з рахунком коштів подорожи і транспорту. Зажадано дурницю — шіснайцять тисяч франків!

Тепер роздумало собі Їх Величество, що ся штука трохи за дорога; злочинець певно не був варт того. Шіснайцять тисяч за голову такого гольтіпаки! Шкода й бесіди!

Звернули ся з просьбою ще до італійського правительства. Король — казали всі — почину товариш нашому князеві, тож повинен бути чемнійшим від републики.

Італійське правительство вирахувало коштів дванайцять тисяч.

Дванайцять тисяч франків! Та то треба би додатком стягнути; нова драча; на кожду голову випадало по два франки. Вже то само могло викликати в краю революцію.

Роздумували вже й над тим, чи би не приказати першому-ліпшому воякови, щоби за-

рубав драба на смерть. Але головно-командуючий генерал замітив, що його вояки імовірно не мають на стільки вправи в борбництві, а до сповнення такого приказу, треба би добре знати правити шаблюкою.

Князь велів на-ново поскликати найвищий трибунал касаційний і віддав йому до рішення цілий той клопіт.

Нарада потягла ся до пізна в ніч, але без результату. Остаточо на предложенє міністра-премієра перемінила кару смерти на доживненний кримінал.

Криміналу дасть Біг, треба було збудувати. Рівночасно іменовано кримінального директора; він мав стерегти злочинця.

Так тревало може пів року. Кримінальник дрімав всю божу днину на тапчані в казаматі; те саме робив і дозорець перед дверима, звідки мав гарний вигляд на уличний рух.

Але князь ощадний чоловік (се впрочім не такий великий гріх) і переглядає власними очима державні рахунки (вони не надто об'ємисті). Там була осібна колюмна коштів пенсії нового урядника, удержанє вязниці, харчованє кримінальника і т. д. Була се чимала сума і творила поважну рубрику в державнім бюджеті.

Князя се затревожило, а коли нагадав собі, що то могло би тревати ще Бог знає доки (бо кримінальник був молодий), видав міністрови судівництва наказ, щоби таких видатків вже більше не було.

Міністер порадив ся з президентом трибуналу і порішили нагнати директора криміналу. Кримінальник мав від тепер сам себе стерегти. Всі надіяли ся, що втече, з чого певно цілий край був би вдоволений.

Директор в'язниці пішов в свояси, а кухонний хлопець з княжої палати мав обов'язок: кримінальникам заносити полуденок і вечерю. Кримінальник ані в сні не думав утікати.

Раз якось в кухні забули за нього. Він прийшов собі смирно до кухні і забрав свою пайку. З того часу ходив він уже щодня сам за харчом, а опісля таки столував ся в купі зі службою і згодом гет заприятнив ся з цілою службою. По обіді ходив собі на прохід до Монте-Карльо. Часом вступав до казина і тогді ризикував пять франків на рулету. Як виграв, то заходив до першорядної реставрації на вечерю. Опісля вертав до криміналу і щільно замикав за собою двері. Все приходив на ніч до хати. Се дуже дивувало сусідів.

Трибунал знов зробив сесию і ухвалено вигнати злочинця за границі держави.

Вирок оголосили йому, а він зложив таку декларацію:

„Ви дуже дотепні. Що-ж я маю тепер почати? У мене нема способу до життя, нема родини... яку я дам собі раду? Був я засуджений на смерть, ви полишили мене при житю, — я мовчав. Ви засудили мене на дожиттєну в'язницю і передали дозорцєви, відтак забрали його, — а я все мовчав. Нині виганяєте мене з вітчизни. Але того не буде! Я злочинець, ваш кримінальник, бо ви мене засудили, — і я остачу таки тут!“

Найвисший трибунал судовий був тою декларацією огомшений. Князя огорнув великий гнів і він наказав кінчити справу. Сяк чи так, аби раз був спокій!

Трибунал знов почав радити. Ухвалено зробити кримінальникам предложєне: 600 фран-

ків річної пенсії — і нехай щезає з держави на сто вітрів!

Він прийняв предложене. Сейчас винайнив собі хуторець за границею — пять мінут від княжої палати. Живе щасливий і вдоволений своєю долею, садить фасолю й горох, а князя ненавидить цілою душею.

З того часу двір в Монако прийшов до голови по розум і зробив угоду з французьким правительством. Република за малу заплату переймає злочинців і держить їх в своїх криміналах. Судова реєстратура князівства зберегає до нині дотичні акти і вирок, яким злочинця вигнано з держави і пенсію йому визначено...

К А Л І К А.

(Пер. В. Щурат).

Приключило ся мені се десь коло 1882 р.
Я примістив ся саме в куті порожнього ва-
гону і примкнув двері сподіючись, що остану
сам, коли нараз двері відчинили ся і дав ся чу-
ти голос :

— Осторожно, прошу вас, пане! Тут саме
перехрещують ся лінії, а східці дуже високі.

Другий голос відповів :

— Не бій ся, Лавре, я держу ся ручки.

А там показала ся голова в кругленькім
капелюсі ; показала ся й пара рук, що чіпаю-
чись шкіряних ременів і сукна, яке звисало по
обох боках дверцят, підняли поволи споре ті-
ло, котрого ноги стукали о східці, як палиця
о поміст.

Коли новий товариш дістав ся до вагону,
я замітив під звисаючою матерією штанів по-
мальований на чорно кінець деревляної ноги,
біля котрої показала ся необавки й друга та-
ка-ж сама.

З по-за плечий подорожного вихилила ся
якась голова :

— А вигідно вам, пане ?

Вигідно, хлопче.

— Прошу ось ваші клунки і кулі.

І слуга похожий на старого жовніра війшов до вагону, двигаючи в руках безліч клунків. Клунки були позавивані в чорний та жовтий папір і старанно позавязувані. Слуга поскладав їх один поверх другого в сітці над головою свого пана. Потім сказав;

— Се вже, прошу пана, все. Пять клунків. Цукорки, лялька, барабан, стрільба і паштет.

— Гарно, хлопче.

— Щаслива дорога!

— Спасибі тобі, Лавре!

Слуга відійшов, причинивши двері, а я поглянув на свого сусіда.

Могло йому бути років трицять п'ять, хоч волосся в нього було майже біле; з ордером лбгії, вусач, огрядний, визначався непомірною заживністю діяльних і сильних людей, котрих каліцтво робить немічними.

Обтер чоло, відсапнув і дивлячись пильно на мене, спитав:

— Вам, пане, дим не шкодить?

— Ні, пане.

Я знав се око, сей голос, се лице. Але з відки, з коли? Я без сумніву стрічав сього чоловіка, балакав з ним, стискав його руку. Було се давно, так давно, що аж пропадало в тумані, де чоловік даром глядає на-помацки споминів і жене за ними мов за щезаючими привидами — даром. Мій сусід вдивлявся в мене так само уперто і витревало, як чоловік, що пригадує собі щось, але не ясно.

Ми відвернули очі; нам зробилося якось ніяково після сеї упертої стрічі поглядів; через кілька хвиль під впливом тямничого і острого

приказ у працюючої пам'яті вони стріли ся в друге ; тогді я озвав ся :

— Мій Боже, чи-ж не краще було-б замість стріляти на себе крадкома цілу годину очима, разом пошукати, звідки себе знаємо ?

Мій сусід відповів ввічливо :

— Правда, пане, цілком справедливо.

Я представив ся :

Генрих Бонклер, судия.

Вагав ся пару хвиль ; відтак з сею непевністю ока і голосу, яка йде в парі з великим напруженем ума :

— А ! — сказав, — стрічав вас колись у Пуенселів, перед війною, літ тому дванайцять назад.

— Так і є — се ви мабуть поручник Ревалієр.

— Той сам, пане... Був навіть капітаном до дня, коли стратив обі ноги... обі нараз куля відорвала.

Ми знов зглянулись по собі, познакомившись.

Я пригадав собі дуже добре, що бачив сего стрункого колись, гарного хлопця, як він зручно і складно проводив котиліона. Однак поза сею, виразно зарисованою картиною, мріло щось невловимого, якась пригода, яку знав і забув, одна з тих пригод, яких слухаємо радо і недовго і які лишають в душі майже незамітні сліди.

Якась любов була в тій пригоді. На дні мові пам'яті знайшов ся, правда, її спомин, однак крім того спомину, подібного до пилу, який з під ніг зьвірини вдаряє з легка ніздрі собаки, не знайшлося нічого.

Мало-по-малу туман розвіяв ся і перед моїми очима вирросло личко молодої дівчини. Згодом в моїй голові і її прізвище вибухло, напрасно, мов запалена петарда: панна де Мандаль. Тепер уже все пригадалось. Пригода справді була любовна, але і банальна. Молода дівчина любила того молодого хлопця: любила тогді, коли я з ним зійшов ся; всі говорили, що невдовзі поберуть ся. Він подавав на дуже любленого, дуже щасливого.

Я підняв очи до сітки, де від потрясень вагону дрожали всі клунки, що їх приніс був слуга мого сусіда; голос слуги пригадав ся мені, як колиб він що-йно тепер скінчив говорити.

Він сказав :

— Се вже, прошу пана, все. Пять клунків : цукорки, лялька, барабан, стрільба і паштет.

Тогді в моїй голові через хвилю почав ся і скінчив ся роман. Він похожий був впрочім на всі ті романи, які мені доводило ся читати, де молодий чоловік або молода дівчина женить ся, чи виходить за муж, з своєю судженою чи за свого судженого, після якоїсь тілесної чи фінансової катастрофи. Значить ся, сей офіцер, що пожив каліцтва підчас війни, відпитав після кампанії молоду дівчину, що зобов'язавшись перед ним, дотримала слова і вийшла за нього.

Видало ся мені се гарним, але простим, як видають ся простими всі театральні чи книжкові розвязки. Коли читавмо або прислухуємось, тогді здасть ся нам завсїгда, що й самі ми пожертвувалиб себе з ентузіастичною приємністю, з великодушною готовістю. Однак на

другий день буваємо в дуже злім настрою, коли убогий приятель хоче позичити у нас пару франків.

По хвили знов другий, менче поетичний, та за те реальнійший здогад заступив першу гіпотезу. Може він оженив ся перед війною, перед страшною пригодою з тою кулею, що відорвала йому обі ноги, а вона в розпуці і ре-зигнації, приневолена тепер приймати, доглядати, звеселювати і підтримувати сього чоловіка, що виїхав здоровий, гарний, а вернув з деревляними ногами, мов страшна руїна, засуджений на безчинність, на німічний гнів і фатальну заживність.

Чи був щасливий, чи карав ся може? Зібрала мене охота з разу легка, де далі більша і більша, а вкінці невгомона, пізнати його історію, пізнати хоч би лиш її головні пригоди, які дали-б мені спроможність відгадати се, чого-б він сам розповісти не міг або не мав охоти.

Розмовляючи з ним, я заєдно лиш про се і думав. Пішло кілька банальних речень; а я вліпивши очи в сітку, міркував собі: „має трое діточок; цукорки певно для жінки, лялька для доні, барабан і стрільба для синків, а паштет... паштет для нього самого.“

Тут я і спитав:

— Чи ви вже батьком?

— Ні, пане.

Мені стало тутже ніяково, як колись допустив ся чогось невідповідного. Я промовив:

— Даруйте, пане. Прийшло мені се до голови, коли ваш слуга говорив про забавки. Чоловік чує не слухаючи і здогадує ся не-сьвідомо.

Весьміхнув ся і сказав :

— Ні, я навіть не женив ся. Поробив лиш перші кроки і на тім кінець.

Я прибрав такий вид, як колиб нагло пригадав собі.

— А, так, ви тільки заручені були, коли я вас пізнав, з панною де Мандель, коли не ошibaюсь.

— Так, память у вас знаменита.

Я здобув ся на нечувану відвагу і добавив :

— Здасть ся мені, я чув, що нїби-то панна Мандель вийшла за пана... пана...

Він спокійно вимовив то прізвище :

— Пана де Флєрель.

— Так! Так... я навіть пригадую собі, що чув по тій причині про вашу пригоду на війні.

Я глянув йому прямо в очі ; він спаленїв.

Його повне, налите лице, пурпурове від безпереривного приливу крови, закрасило ся ще дужше.

Сквашно і з наглим жаром чоловіка, що бере ся боронити з гори програної справи, програної в своїм серці і в своїй душі, яку однак перед очима загалу хотїв би виграти, відповів :

— Несправедливо натякають люде при моїм прізвиску на прізвиско панї де Флєрель. Вернувши з війни, пожаль ся Боже, без ніг, я ніколи й нї за що в сьвітї не пристав би на те, щоб вона була мені жінкою. Хйба-ж се можна? Люде не побирають ся для того, щоб показати перед сьвітом свою благородність ; чоловік женить ся, щоби прожити всі дні, всі години, мінати і хвилі побіч другої людини ; а коли сей чоловік такий калїка як я, тогдї жін-

ка, що виходить за нього, засуджує себе самохіть на муку, яка тревати буде до самої смерти! Гай, гай! Знаю я, дивуюся жертвам і пожертвовалям, коли вони держаться в своїх границях, але не жадаю від жінки, щоб вона відказувала ся від радості і мрій для заспокоєння подиву галерії. Коли чую удари сих моїх деревляних ніг та куль о поміст за кожним своїм кроком, мене огортає така розпука, що я слугу свого задавити готов. Не вже-ж ви думаєте, що від жінки можна прийняти охоту зносити се, що нам самим зносити не в силу? І чи ви гадаєте, що мої ноги гарні?

Замовк. Що йому відповісти? Говорив правду. Чи-ж я міг докоряти її, погорджувати нею, або в загалі стояти при тім, що вона не мала правди? Ні. А все таки ся розвязка, згідна з справедливістю, з правдою і можливою, не заспокоювала моєї поетичної вдачі. Се геройське каліцтво вимагало якогось високого пожертвоваля; а сего як раз хибувало: от вам і гірке розчарованє.

Я вихопив ся з питанєм:

— Чи у пані де Флерель в діти?

— Є, дочка і два хлопці. Се для них ті забавки везу. Її чоловік і вона сама дуже для мене добрі.

Поїзд вийшов з тунелів, наблизив ся до стації, затримав ся.

Я хотів подати руку і допомгти каліці офіцерови, коли крізь відчинені дверцята просунула ся пара рук готових його обіймити.

— Добрий день, друже Ревалієр!

— А, здоров був, Флерель!

За чоловіком стояла жінка, з усмішкою на устах, промініста і гарна ще; пальцями

в рукавичках посилала й від себе „добрий день“. Мале дівча підскакувало коло неї з радості, а хлопята нетерпеливо дивили ся на барабан і стрільбу, що з вагонової сітки перейшли вже до батькових рук. Коли каліка зійшов на землю, всі діти кинулись обіймати його. Відтак рушили в дорогу. Дівча, по приятни обняло своєю дрібненькою ручкою обвід лякерованої кулі, так як ідучи поруч нього, могло-б держати в руці палець свого старого приятеля.

Б О Я Г У З.

(Пер. В. Ріленко).

Його називали загально в товаристві „гарним Сіньолем“. Був се віцеграф Гонтан Осип де Сіньоль.

Сирота, пан доволі значного майна, мав багато товариських прикмет. Гарний з постави і милий в поведеню, був доволі говіркий, щоб уважати його за дотепного. Мав якусь натуральну грацію, горду, аристократичну міну, гарний вусик, солодкий погляд, словом — міг подобатись жінщинам.

Запрошували його в товариства, глядали за ним танцюючі дами, а на уста мужчин він викликав ту неприязну усьмішку, яку має ся для осіб енергічних з вигляду. Натякали на нього в кількох любовних пригодах, що могли молодому чоловікови здобути найліпшу опінію. Він жив собі спокійно і щасливо, в найповнішій духовій рівновазі. Знали всі, що добре бв ся, а ще ліпше стріляв.

— Коли-б я бив ся, то вибрав би пістолі. З пістолем в руді я певний смерти противника!

Раз у вечері, відвівши до театру дві молоді приятельки, впрочім під ескортою мужів,

запропонував їм по представленю морожене у Тортонія. Вони сиділи кілька хвиль, коли він замітив, що якийсь пан при найблизшій столі вдивляв ся уперто в одну з його сусідок. Вона виглядала засоромлена, занепокоєна і спустила вочи. Наконець сказала до мужа :

— Глянь, як той чоловік вдивляє ся в мене! Я його зовсім не знаю. Ти його знаєш?

Муж, що нічого не замітив, підніс вочи і сказав :

— Ні, не знаю.

— Молода жєнщина повторила трохи усьміхнена, трохи загнувана :

— Се мені дуже не мило; той чоловік псує мені гумор, мені не смакує морожене.

Муж здвигнув раменами.

— Ет, що там! Як би прийшло ся заняти усіми стрічними влізливцями, то й кінця не дійшов би.

Але віцєграф встав нагло. Він-же не міг дарувати, щоби той незнакомий псував комусь морожене, на котре він запросив. Отже против нього була вимірена оскорба, бо через нього і для нього товариство увійшло до каварні. Для того справа ся обходила тільки його. Приступив до незнакомого і сказав :

— Вдивляєте ся в дами в такий спосіб, якого я не можу стерпіти! Будьте ласкаві, перестаньте!

Той відповів :

— А ви звольте полишити мене в спокою!

На те віцєграф вицідив крізь зуби :

— Уважайте, пане, а то змусите мене, що переступлю границі!

Другий висказав тільки одно слово, обидне слово, що залунало від одного кінця каварні

до другого і змусило гостей до наглого руху, неначе всі були напружені. Хто сидів відвернений плечима, звернув ся лицем, иньші підняли голови; три півколеса обернули ся на закаблуках, як кружок; обі панни, що сиділи при касі, підскочили на своїх кріслах і звернули ся цілим туловом, як два автомати послухні тому самому механізму.

Настала велика тишина. Потім нагло залопотів у воздуху сухий лускіт. Віцеграф вибив противника по лицю. Усі зірвали ся, щоби їх розділити. Вони обмінялись картами.

* * *

Коли віцеграф вернув до дому, проходив ся якийсь час великими кроками по кімнаті. За-надто був роздратований, щоби міг об чім-небудь думати. Одна гадка метушила ся в його умі — „повдиноок“, — хоч гадка ся не ворушила в ній ще ніяких вражінь. Він зробив те, що зробити був повинен; показав ся тим, яким повинен був показати ся. Будуть про нього говорити, будуть хвалити, будуть благожелати! Повтаряв голосно говорячи так, як се звичайно говорить ся в великім збентеженю ума:

— Що за брутальний чоловік!

Опісля сів і зачав роздумувати. Мусів до рана найти собі сьвідків. Кого мав вибрати? Шукав найвисше поставлених і найславніших людей в крузі своїх знакомих. Наконєць зупинив ся на маркізі де ля Тур-Нуар і полковнику Бурден; великий пан і військовий, склало ся гаразд. Назвища їх будуть у дневниках. Завважав, що хоче пити і випив три склянки; потім зачав знов ходити. Чув у собі великан-

ську енергію. Коли покажеся непохитним, परिशеним на все і поставить суворі небезпечні умови, коли стане домагатись поважного поединку, дуже поважного і страшного, то противник певно мабуть уступить і перепросить.

Взяв знов у руку карту, яку був виняв і кинув на стіл, та й прочитав ще раз, так як читав її в каварни перелетно і в повозі при сяєві кожного газowego полумя, коли їхав до дому. „Жорж Ляміль, 51, улица Монсей“. Більш нічого.

Вдивляв ся в ті складені букви, що видавались йому якісь таємничі, неясні. Жорж Ляміль? Хто він такий? Яке його ремісло? Чому дивив ся в такий спосіб на ту даму? Чи то не обурює, що якийсь там собі незнакомий, чужий чоловік появляє ся, щоби замути ти тобі спокій так неждано, і то тільки через се одно, що йому подобало ся вдивлятись влізливим поглядом в якусь даму? І віцеграф повторив знов голосно:

— Що за брутальний чоловік!

Потім станув непорушно в задумі і зупинив погляд на карті. Його пірвала злість на той кусень паперу, гнівна ненависть, помішана з дивним чутем невдоволення. Отсе тобі раз дурна приключка! Взяв до рук розтворений ніжик і шпигнув вістрє в саму середину на звища, неначе бажав когось проколоти.

Отже треба було битись! Чи вибрати шпади чи пістолі? — бо він уважав ся за оскорбленого. На шпади менше наражував ся, але пістолями міг нагнати страху противникови і приневолити, щоби уступив. Повдиноку на шпади рідко коли кінчить ся смертю; обопільна обережність борців наказує держати ся в на-

лежнім віддаленю, щоби вістрє не затяло надто вже глибоко. Пістолями справді наважував життя, але й міг вийти з положення з повною честію без стрічи. Сказав :

— Треба триматись. Перелякає ся.

Звук власного голосу перелякав його. Оглянувся по-зад себе. Чув, що всі нерви внім грають. Випив ще одну склянку води, ошісля зачав роздягатись, щоб легко спати.

Як лише поклав ся в постіль, загасив сьвітло і прижмурих вочи. Міркував : Адже-ж маю ще ціліський завтрішний день до намислу, а тепер треба виспатись, аби бути завтра спокійним...

Йому було дуже добре в теплій постели, але не міг заснути. Перевертав ся раз-у-раз, лежав пять хвиль горілиць на спині, потім лягав на лівий бік, то знов на правий. Чув ще спрагу. Встав напитись води. Нараз занепокоїв ся :

— Не вже-ж би я бояв ся ?

Чого-ж в його грудях міцнійше било сь серце за кождим знакомим відгомоном у кімнаті ? Коли годинник мав бити, то коротке дзизчанє пружини кидало його в дрож і для віддиху мусів на кілька хвиль розімкнути губи, так щось душило його за горло. Зачав надумуватись над можливістю.

— Не вже-ж би я мав боятись ?

Ні, ні, певно не бояв ся, коли рішив ся на таку крайність, коли мав кріпку волю битись, не дрожати. Але чув, що був до глубини зворушений і запитав себе :

— Чи можна боятись на перекір своїй волі ?

І оволодів ним той сумнів, той несупокій, та боязнь: коли поводити буде ним сила, могутійша від волі, невмолима, непоборима, то що буде тогді? Так, що буде тогді? Але-ж стане таки на місци бою, коли схоче станути. Але що, як би задрожав? Але що, як би понав в нетяму? І подумав про своє становище, про свою репутацію, про своє назвище.

І почув чудацьку потребу встати і поглянути на себе в зеркало. Засьвітив опять свічку. Коли побачив своє лице, що відбивало ся на гладкім склі, ледви пізнав себе; йому здавалось, що ніколи себе не бачив. Вочи видались йому величезні — і був блідий, так, був блідий, дуже блідий.

Стояв перед зеркалом. Висолопив язик, як колиб хотів сконстатувати стан здоровя і нагло стрілила йому мигом блискавки до голови гадка:

— Позавтра в сій порі не буду може вже жити. (І серце його зачало знов тьохкати з шаленою силою). Та особа, яку бачу напротив себе, те я, яке бачу в отсім зеркалі, не буде жити. Як же так! адже-ж я єсьм, адже себе бачу, адже чую, що живу, а за днацять чотирь години зложать мене тут на отсій постели, з замкнутими очима, зимного, мертвого.

Звернув ся до софи і бачив себе докладно горілиць на тій постели, з якої встав перед хвилию. Його лице було без виразу, таке як на мерцях і така зціпенілість рук, котрі вже більше не рушать ся.

Перестрашив ся своєї постелі і щоб не видіти її, перейшов до фімаура. Взяв машинально цигаро, закурив і зачав знов ходити. Йому було зимно; підійшов до дзвінка, щоби

збудити слугу, але задержав ся з рукою піднесеною до тасьми :

— Той чоловік побачить, що я бою ся!

І не задзвонив. Засьвітлив сьвітло сам. Руки його дрожали легко, нервно, коли дотикав предметів. В голові мутилось; неспокійні гадки мотали ся, рвались, сумнійшали; одур заволодів його умом, неначе був п'яний.

І раз-по-раз питав себе :

— Що діяти? Що стане ся зі мною?

Тремтів на цілім тілі; безупинно кидало його в дрож. Встав, підійшов до вікна і підніс ролету.

Наставав день, літний день. Рожеве небо обливало рожевим сяєвом город, дахи, мури. Гожа зірниця, пестійка сонця, обіймала цілий сьвіт в просоню; а з тим сяєвом радісна, нагла, животворна надія наповнила серце віцеграфа! Чи здурів, що дав так опануватись тревозі, ще заким що небудь рішило ся, заким його сьвідки стрітили ся з сьвідками Жоржа Ляміля, заким попросту знав, чи буде битись?

Убрав ся і вийшов кріпким кроком.

* * *

Ідучи улицею, повторював собі :

— Мушу бути енергічним, дуже енергічним! Мушу доказати, що не бою ся.

Його сьвідки, маркіз і полковник, віддали ся на його услуги і стиснувши сердечно його руки, зачали говорити про умови. Полковник

запитав :

— Чи хочете поважного поединку?

Віцеграф відказав :

— Дуже поважного.

Маркіз докинув :

— На пістолі?

— Так.

— А решту здаєте на нас?

Віцеграф відповів сухо :

— Двадцять кроків, на даний знак, за піднесенем оружя. Виміна куль аж до поважної рани.

Вони відійшли. Віцеграф вернув до дому, щоби ждати на їх поворот. Зворушене, зацитькане на коротко, змагало ся що хвилі. Чув здовж рук, здовж ніг, у грудях, якусь дрож, безустанний трепет; не міг витримати на однім місци, устояти, висидіти. В роті не чув слини; що хвилі мляскав голосно язиком, щоб відліпити його від піднебіня. Хотів з'їсти сніданє, та не мав змоги взяти що в рот. Отож прийшло йому на думку напитись чого, щоб набрати відваги і велів собі принести фляшочку руму, якого в короткім часі ликнув шість чарок. Стало йому горячо, ніби щось його палило, сила чутя ступилась. Поміркував :

— Я вернув до рівноваги. Тепер добре.

Але в годину опісля фляшочка була порожна, а його стан був невтерпний. Чув у собі шалену охоту качати ся по землі, кричати, кусати.

Наступав вечір.

Голос дзвінка так застрашив його, що не мав сили встати, аби прийняти сьвідків. Не сьмів промовити ні слова, не сьмів привитатись, — бояв ся, щоб не відгадали всього по трепоті голосу.

Полковник сказав :

— Усе рішене після тих умов, яких ви бажали. Ваш противник покликав ся з-першу на права оскорбленого, але зараз таки згодив ся і пристав на все. Його свідки оба військові.

Віцеграф вирік :

— Спасибі' !

Маркіз докинув :

— Даруйте, дорогий пане, що ми прийшли тільки, аби знов відійти, але ще тисяча справ на нашій голові. Треба доброго лікаря, коли бій не покінчить ся до поважної рани, а самі здорові знаєте, кулі не жартують. Треба вишукати місце поблизько якогось дому, де можнаби занести раненого, коли буде потреба, і иньше; у нас ще роботи на яких дві - три години.

Віцеграф в друге викряхтів :

— Спасибі' !

Полковник запитав :

— Як-же ви? спокійні?

— Зовсім спокійний, спасибі' !

Оба пани вийшли.

* * *

Коли знов лишив ся сам, здавалось йому, що збожеволів. Слуга завісив лампу, віцеграф сів при столі, щоби розписати листи. На горі картки написав: „Отсе мов завіщанс“... Нагло затремтів, встав і відійшов геть від стола. Чув, що не міг звести дві гадки до купи, ані прийняти яку небудь постанову.

Отже, треба було битись! Годі вже як-небудь викрутитись. Але щож із ним діялось? Хотів битись, мав намір, рішив ся невідклично, а мимо всього з'усиля ума й усього напруження

волі, чув добре, що не буде мати на тільки сили, аби зайти аж на місце стрічі. Намагався уявити собі поєдинок, своє поведене, поступоване противника.

Від часу до часу обі його щоки вдаряли до себе сухим звуком. Хотів читати і взяв до рук поєдинковий кодекс Шатовілярда. По хвили спитав себе :

— Чи мій противник уміє стріляти? Чи бував на пописах? Чи звістний? Хто се міг би знати?

Пригадав собі книжку барона де-Во про тих, що стріляють на пістолі і перелистував її від дошки до дошки. Жоржа Ляміля не було в списі. Але з другого боку, колиб той чоловік не вмів стріляти, то чей-же не прийняв би так без вагання того небезпечного оружя ані смертельних умов.

Отворив коробку на комоді і виймив пістоль, станув, неначе мав стріляти і витяг руку. Але трясе ся на цілім тілі. Вкінці сказав до себе :

— Се неможлива річ. Так, я не годен битись!

Зирнув в глибину дула, в той малий, чорний, глибокий отвір, що розсіває смерть, подумав про ганьбу, про усьмішки в сальонах, про шепти в кружках знайомих, про погорду женщин, про натяки дневників, про оскорби, якими кине йому в лице хто небудь.

Раз у раз глядів на оружє і підносячи курок, задрів нагле капзель, що жеврів ніби червоний огник. Пістоль був випадково набитий. Віцетраф почув в собі невиразну, невияснену радість.

Коли супротив суперника не покаже холодної крови, то погубить себе раз на завсїгди —

на завсїди. Мати-ме ганьбу на собі, ходити-ме з пятно́м ганьби, виключать його з товариства ! А тої зимної крові, того холоду не буде мати, знав се, чув се. Та чей-жеж був відважний, коли хотїв битись !... Був же відважний, коли...

Нагло одна гадка стрїлила йому до голови і навіть не докінчила ся в його мозку ; розни-маючи широко рот, всадив глибоко дуло, аж по гортанку...

Коли слуга прибїг на голос вистрїлу, за-став пана мертвого горїлиць. Струя крові за-бризкала білу картку паперу на столї і отво-рила велику червону пляму під трьома словами : „Отсе мое завіщанє...“

Ж Е Б Р А К.

Хоч тепер був бідак і нужденний на тілі, колись знав він лучші часи.

Коли мав п'ятнадцять літ, переїхав йому віз ноги на гостинці, що йшов до Варвіль і зробив його калікою. Від того часу ходив по жебрах, швендяючи по дорогах, дворах і загородах і гойдаючи собою на кулях, що підносили його рамена майже до висоти уший. Його голова неначе втискала ся межи два горби.

Його найшов в рові в передодень Всіх Святих святик з Білет і охрестив Миколою Всіхсвятим. Він ріс з милостині ближних, а про якесь лучше виховане не було у нього і мови. Одного разу перебрав в горівці мірку, і се було причиною його каліцтва. Від того часу став жити прошеним хлібом, був волокитою і посьміховищем, та не вмів нічого більше робити, лише простягати руку.

Давнійше баронова Даварі відступала йому до спання якусь буду з соломою, біля курника на фільварку, що граничив із замком. В часах великого голоду мав він певний кусник хліба і склянку овочевого напою в кухні. Часто дісталось йому кілька су від старої пані,

що їх кидала на діл із свого ганку або через вікно своєї комнати. Але вона вже давно померла.

По селах не давали йому зовсім милостині; знали його занадто. Він кождому докучив від чотирьох літ своїм повільним ходом на двох деревляних ногах. Одначе не хотів з відтам уступити ся, бо не знав нічого більше в світі понад той кутик краю, ті три чи чотири села, де провадив своє нужденне житє. Він мав границі на свою жебранину і ніколи їх не переступав.

Не знав, чи ще розтягає ся світ по-за деревами, що далеко обмежали його краєвид. Про те він ніколи нікого не випитував ся. Коли мужики були невдоволені тим, що він безустанно шкандибав попри їх поля або здовж їх ровів і кричали до нього: Чому ти не йдеш жебрати до иньших сіл, замість повзати тут вічно перед нашими вочима?

Він не відповідав нічо, а віддаляв ся чимскорше, гонений несказаним страхом, неначе-б цілком для них чужий, страхом наполоханого нуждаря, що догадує ся тисячу річий, нових людських лиць, незаслужених лайок, підозрілих поглядів, що його цілком не знають, та жандармів, що ходять в двійку по дорогах, і зневолюють його інстинктивно укривати ся в корчах або за купами каменя.

Коли ще з далека вздрів їх блискуче від сонця оруже, почував в собі нагло незвичайну легкість і здібність, вишукати собі якесь безпечне місце і укривати ся. Він тоді сходив зі своїх куль, клав ся на землю неначе купка лахів, корчив ся в купу, ставав цілком малим, незамітним, рівним з землею, як той заяць в ле-

говищу, а його чорно-сірі лахи мішали ся з барвою землі.

Він не мав ані пристановища, ні даху, ні хати, ні захисту. А прецінь спав літом і зимою в стодолах або в хлівах, всунувшись там дуже зручно. Виносив ся звідтам так скоро і неспостережено, що нікому і не впав на гадку. Знав добре всі діри, куди дістати ся до середини будинка; відложивши кулі на бік, він видрапував ся з надзвичайною зручністю аж на під, де находила ся паша і там пересиджував часом чотири або й пять день, розумів ся, як набірав собі достаточну скількість поживи.

Жив серед людий неначе лісний звір; не знав нікого, не любив нікого, а мужики ним холодно погорджували і відпихали неприязно від себе. Його називали „Дзвоном“ бо баламкав ся на своїх костурах, як той дзвін межі двома поперечками.

Від двох днів він не мав нічого в устах. Ніхто не давав вже йому нічого. Вкінці не хотіли його вже й бачити. Мужики вже з далека кричали до нього зі своїх порогів, коли наближав ся :

— Іди собі геть, нездаро! Та-ж нема ще й три дні, як я тобі дала кусник хліба!

І він вертав ся на своїх підпорах та прямував до сусідного дому, де його приймали в подібний спосіб.

Жінки кричали з одного порога до другого :

— Адже-ж не можна годувати того лінюха цілий рік!

Тимчасом лінюх хотів їсти що дня.

Він пройшов Сентілер, Вервіль і Білет і не випросив ані одного шелюга, ні одної окрушинки хліба. Мав ще надію на Турнуль; але

треба було зробити дві французькі милї дороги, гостинцем; а тут чув ся утомленим до безсилля, маючи живїт так порожний, як кишеню.

Але він пустив ся в дорогу.

Се було в місяци грудни; холодний вітер дув крізь поля, свистав між нагими галузями; грубі грізні хмари сунули ся по небі, неначе-б куди спішили ся. Каліка йшов помалу, переставляючи свої підпори одну після другої з тяжким трудом та похиляючи ся на нозі, що була скручена взад і кінчила ся кривою стопою, позавиваною онучками замість чобота.

Від часу до часу сідав при рові і відпочивав кілька хвиль. Голод наповняв сумом його розбурхану, важку душу. Він мав лише одно на гадці: „їсти“, але не знав, як до того прийти.

Цілі три години мучив ся на довгій дорозі; опісля, як спостеріг дерева в селі, приспішив свої рухи.

Перший мужик, котрого стрінув і просив о милостиню, відповів:

— Ти знов тут, стара нуждо! Чи я ніколи тебе не позбуду ся?

І Дзвін йшов далі. Від дверей до дверей відпихали його злобно і відправляли без нічого. Одначе він робив своє дальше терпеливо і уперто. Але не дістав ані одного су.

Тоді пробував заходити до дворів, грязнучи в розмоклій землі і вичерпаний з сил так, що не міг піднести своїх палиць. Всюди його відганяли без нічого. Се був один з тих студених і сумних днів, в яких серця стискають ся, уми нетерпеливлять ся, в яких душа понура, а рука не скоро до заемоги.

Як обійшов всі доми, які лише знав, пошпортав ся на краю рова, що тягнув ся здовж загороди господаря Шікета. Кулі висунули ся з під рамен і упали на землю, біля нього. Довго лежав він неподвижно і знав лише те одно, що сташно голодний; занадто був слабий на умі, щоби міг добре розміркувати свою незглубиму нужду.

Він ждав не знати чого, тим неозначеним жданєм, що криє ся в кождім з нас. Ждав на причілку загороди, на студенім вітрі, ташної помочи, якої надіємо ся завсїгди з неба чи від людей, не питаючи як, длячого, ані хто принесе тоту поміч.

Надбігла громадка чорних куряток, шукаючи свого житя в землі, живительці всіх істот. Що хвилі підоймали вони дзюбком якесь зеренце або якусь недоглядну комашку, хробачка і так продовжали своє гляданє поволи і певно.

Дзвін приглядав ся їм, не думаючи про нічо. Нараз прийшло йому до голови, (скорше може до живота і радше вражїне ніж гадка), що одно з тих звіряток з'їло би ся смачно, як би так його спечи над огнем в лісі.

Що тим самим він сповнить крадіж, про те не було у нього ні гадки. Він підняв камінь, що лежав побіч нього, а що був зручний, кинув ним і убив легко найблизше куря. Пташина упала на бік, подрігуючи крильцями. Другі курята повтікали скачучи на своїх дрібних ніжках, а Дзвін, підпираючись онять на своїх кулях і гойдаючись на оба боки, неначе ті курята, поспішив чим скорше, забрати свою добичу.

Коли прибув до малого тіла з закровавленою головою, одержав так сильний удар в плечі, що аж вишустив з рук свої палиці і запо-

ров носом на два кроки перед собою. То господар Шікет кинув ся на здобичника і збив його на квасне яблуко, бючи без памяти, так як бе мужик, котрому щось вкрадено; бив руками і ногами по цілім тілі слабосильного жебрака, неспроможного боронити ся.

Понадбігали люди із загороди і кожний з них чергою за приміром свого господаря почав жебрака мордувати. Коли вже помучили ся битєм, піднесли його, завели до дровитні і там замкнули, а самі побігли за жандармами.

Окровавлений і конаючи з голоду, лежав Дзвін на землі майже без житя. Запав вечер, настала ніч, а потім ранок. Він все ще не їв.

Около полудня явили ся жандарми і осторожно отворили двері. Сподівали ся якогось опору, бо господар Шікет запевняв їх, що його той волоцюга напав і він лише з великим трудом оборонив ся против нього.

Бригадир закричав:

— Вставайте, ходіть!

Але Дзвін не міг ані рушити ся. Він намагав оперти ся на свої кулі, але се йому не повело ся. Всі думали тут про удаванє, про підступ, про злу волю злочинця; двох узброєних людей, лаючи люто, схопили його за руки і силою посадили на кулі.

Його напав страх, той уроджений страх жовтих тембляків, страх дичини перед стрільцем, миши перед котом. Лише з надлюдським висилком останніх сил міг держати ся просто.

— В дорогу! — мовив бригадир.

Він пішов.

Вся челядь господаря дивила ся, як він відходив. Жінки простягали за ним кулаки;

чоловіки шуткували з нього і говорили: „Прецінь його забрали! Добре, що позбули ся!“

Він віддалив ся із своїми двома сторожками. З розпукою здобув ся на енергію, тягнути ся ще так до вечера. Цілком здеревів і не знав навіть, що з ним діє ся, зробив ся нездібним щось в загалі розуміти.

Люди, що його стрінули на дорозі, задержували ся, щоби йому придивити ся, а мужики бурмотіли:

— Се якийсь злодій!

Над вечером прибули до столиці кантону. Він ніколи не ходив аж там. Він не уявляв собі на правду того, що з ним роблять, ані того, що могло його заскочити. Все те страшне, не передвиджене, ті постати і нові дома разили його громом.

Не промовив ані одного слова, не маючи нічого до бесіди, бо не годен був вже нічого більше розуміти. Від тільки літ він не говорив до нікого і вже майже забув, як уживати свого язика; а його гадки були так помішані, що тяжко їх було уняти в які небудь слова.

Його замкнуто до вязниці. Жандармам і на гадку не приходило, що він може хоче їсти і лишили його аж до другого дня.

Але коли раненько прийшли, щоби перевести з ним слідство, він лежав на землі мертвий.
Дивне диво!

